

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА
Факультет фінансів

Кафедра фінансів імені Віктора Федосова

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	«Митна справа»
Галузь знань	07 «Управління та адміністрування»
Спеціальність	072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Форма навчання: денна
очна (денна), заочна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «Державне регулювання формування митної вартості»

Здобувача Коваленко Дарини Анатоліївни _____
(прізвище, ім'я, по батькові) *(підпис)*

Науковий керівник: д.е.н., професор, Корнєєв В.В. _____
(науковий ступінь, учене звання, ПІБ) *(підпис)*

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри: д.е.н. проф. Буряченко А.Є.

(підпис)

Київ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ.....	5
1.1 Сутність, функції та роль державного регулювання у формуванні митної вартості товарів	5
1.2 Нормативне забезпечення формування та контролю митної вартості	14
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ МИТНОЇ ВАРТОСТІ В УКРАЇНІ.....	25
2.1 Показники, що характеризують митну вартість як базу нарахування митних платежів та бюджетних надходжень	25
2.2 Динаміка коригувань митної вартості та застосування інструментів митного контролю і управління ризиками.....	32
2.3 Аналіз спорів щодо визначення митної вартості та оцінка результативності адміністративного оскарження.....	41
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ.....	52
3.1 Напрями удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості в Україні	52
3.2 Використання позитивного зарубіжного досвіду регулювання та контролю митної вартості.....	57
3.3 Пропозиції щодо впровадження регуляторних інструментів контролю митної вартості	61
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми визначається тим, що митна вартість є базою нарахування ввізного мита, ПДВ з імпорту та інших митних платежів, які формують значну частину доходів державного бюджету. У період воєнних змін зовнішньої торгівлі, коливань курсу гривні та перебудови логістики зростає потреба у точному, доказовому та єдиному підході до контролю митної вартості. Практика коригувань митної вартості, адміністративного оскарження та судових спорів підтверджує необхідність удосконалення державного регулювання у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що митна вартість розглядається у правовому, фінансовому, процедурному та управлінському вимірах. О. Люба досліджує проблеми визначення митної вартості товарів, документальні розбіжності та складність підтвердження ціни договору [1]. А. М. Соцький і О. С. Кульчицький розкривають роль митних платежів у формуванні доходів державного бюджету та особливості їх адміністрування [5; 15]. Н. В. Рудик оцінює вплив митного регулювання на економіку України [8]. А. Є. Мирошнікова, О. М. Шевчук та О. М. Соловійова досліджують консультативні процедури у митній справі як засіб зменшення конфліктності між митницею та бізнесом [12; 29]. Попри наукові напрацювання, подальшого дослідження потребують практика коригування митної вартості, результативність оскарження та інструменти зменшення слабо обґрунтованих рішень митних органів.

Метою роботи є обґрунтування напрямів удосконалення державного регулювання формування митної вартості на основі аналізу її нормативного забезпечення, фінансового значення, практики коригувань, митного контролю та спорів.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- розкрити сутність, функції та роль державного регулювання у формуванні митної вартості товарів;
- дослідити нормативне забезпечення формування та контролю митної вартості;

- проаналізувати показники, що характеризують митну вартість як базу нарахування митних платежів і бюджетних надходжень;
- оцінити динаміку коригувань митної вартості та застосування інструментів митного контролю і управління ризиками;
- проаналізувати спори щодо визначення митної вартості та результативність адміністративного оскарження;
- визначити напрями удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості в Україні;
- розглянути позитивний зарубіжний досвід регулювання та контролю митної вартості з позиції його адаптації до української практики;
- обґрунтувати пропозиції щодо впровадження регуляторних інструментів контролю митної вартості.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання формування митної вартості товарів в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, нормативні, аналітичні та прикладні засади державного регулювання формування митної вартості.

У роботі використано методи аналізу і синтезу, порівняння, структурно-динамічний аналіз, табличний і графічний методи, розрахунок відносних показників, індексний підхід, SWOT-аналіз, бальне оцінювання, матричний метод та фінансово-економічні розрахунки.

Теоретична значущість результатів полягає в уточненні ролі митної вартості у системі державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Методична значущість полягає у застосуванні системи показників для оцінки митної вартості, коригувань, спорів і результативності контролю. Практична значущість полягає в розробленні проекту впровадження аналітично-доказового контуру контролю митної вартості.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, матеріали Держмитслужби, дані Мінфіну, судова практика, міжнародні митні документи, наукові публікації та розрахунки автора.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ

1.1 Сутність, функції та роль державного регулювання у формуванні митної вартості товарів

Митна вартість у системі митного оподаткування є базою, на якій ґрунтується нарахування ввізного мита, податку на додану вартість та інших обов'язкових платежів при переміщенні товарів через митний кордон. У правовому вимірі вона виступає не просто ціновим показником, а нормативно визначеною величиною, що використовується для митних цілей, митної статистики та податкового контролю [4]. О. Люба підкреслює, що саме через митну вартість поєднуються економічні інтереси суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності та фіскальні інтереси держави [1, с. 172].

Економіко-правова природа митної вартості найкраще виявляється через її відмежування від суміжних вартісних категорій. Контрактна вартість відображає погоджену сторонами ціну за договором. Фактурна вартість фіксується в рахунку-фактурі як документально оформлена сума поставки. Статистична вартість застосовується для обліку зовнішньоторговельних потоків. Митна вартість формується для цілей митного регулювання на основі ціни, що фактично сплачена або підлягає сплаті, з урахуванням установлених законом складових і правил підтвердження [4]. А. Ю. Павлюк і В. В. Гордєєв слушно акцентують, що правове значення митної вартості полягає у її безпосередньому впливі на розмір митних платежів та податкового зобов'язання імпортера [2, с. 426].

Митна вартість є предметом державного впливу, оскільки саме через неї забезпечується законність оподаткування зовнішньоекономічних операцій і перевіряється достовірність заявлених декларантом відомостей. Норми Митного

кодексу України покладають на декларанта обов'язок заявляти вартість на основі об'єктивних, документально підтверджених даних, а митному органу надають повноваження перевіряти правильність її визначення та вимагати додаткові документи у разі розбіжностей [4]. Є. П. Іванченко обґрунтовує, що належне визначення митної вартості лежить в основі митного контролю, оскільки саме цей показник концентрує ризики заниження податкової бази та неправомірного зменшення бюджетних надходжень [3, с. 94], [3, с. 103].

Отже, державне регулювання у сфері формування митної вартості має фіскальне, правове і контрольне значення. Його фіскальний зміст полягає у забезпеченні повноти митних надходжень, правовий зміст полягає у встановленні єдиних правил визначення та підтвердження вартості, а контрольний зміст полягає у перевірці достовірності заявленої бази оподаткування. А. М. Соцький пов'язує ефективність митного адміністрування з повнотою та своєчасністю сплати митних платежів [5, с. 210], а О. Люба вказує, що саме митна вартість є однією з найбільш конфліктних категорій митної справи через поєднання цінового, доказового і владно-процедурного елементів [1, с. 172–173].

Теоретичне розмежування основних вартісних категорій у зовнішньоекономічних операціях потрібне для коректного тлумачення місця митної вартості в системі митно-правового регулювання. У табл. 1.1 подано порівняльну характеристику категорій, які мають різне економічне призначення і різний обсяг правових наслідків.

Таблиця 1.1 – Порівняльна характеристика основних вартісних категорій у зовнішньоекономічних операціях

Категорія вартості	Економічний зміст	Сфера застосування	Правове значення
1	2	3	4
Контрактна вартість	Ціна, погоджена сторонами у зовнішньоекономічному договорі	Договірні відносини між продавцем і покупцем	Виступає первинною договірною основою для оцінки умов поставки
Фактурна вартість	Сума, зазначена у рахунку-фактурі або проформі	Документальне оформлення поставки, бухгалтерський і розрахунковий облік	Підтверджує розрахункові умови операції, але не завжди тотожна митній вартості

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4
Статистична вартість	Узагальнений вартісний показник для обліку зовнішньої торгівлі	Митна та державна статистика	Використовується для аналітики зовнішньоторговельних потоків і макроекономічних розрахунків
Митна вартість	Вартість для митних цілей, що базується на ціні, фактично сплаченій або такій, що підлягає сплаті, з урахуванням установлених складових	Митне оформлення, митне оподаткування, державний фінансовий контроль	Формує базу для нарахування митних платежів, застосування заходів регулювання, ведення митної статистики і перевірки податкових зобов'язань

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 4]

Аналіз підходів авторів підтверджує, що ключова відмінність митної вартості від інших вартісних категорій полягає у її спеціальному правовому режимі. О. Люба розглядає митну вартість як інструмент, через який виникає найбільша кількість спорів між бізнесом і митними органами [1, с. 172–173]. А. Павлюк та В. Гордєєв акцентують на її прямому зв'язку з митними платежами і рішеннями про коригування [2, с. 426–427]. Саме тому контрактна чи фактурна вартість не можуть автоматично підміняти митну, бо їх функціональне призначення є іншим.

Формування митної вартості в системі митних правовідносин проходить послідовний ланцюг дій від моменту здійснення зовнішньоекономічної операції до надходження платежів до бюджету. Для теоретичного відображення правової природи цього процесу важливо показати не лише стадії руху інформації про вартість, а й місце митного органу як суб'єкта перевірки та владного рішення.

Схема на рисунку 1.1 показує, що митна вартість не існує ізольовано від правової процедури, а формується в межах послідовності владно врегульованих дій. Митний кодекс України закріплює, що відомості про неї використовуються для нарахування платежів, статистики, застосування інших заходів державного регулювання та розрахунку податкового зобов'язання за результатами перевірки [4].

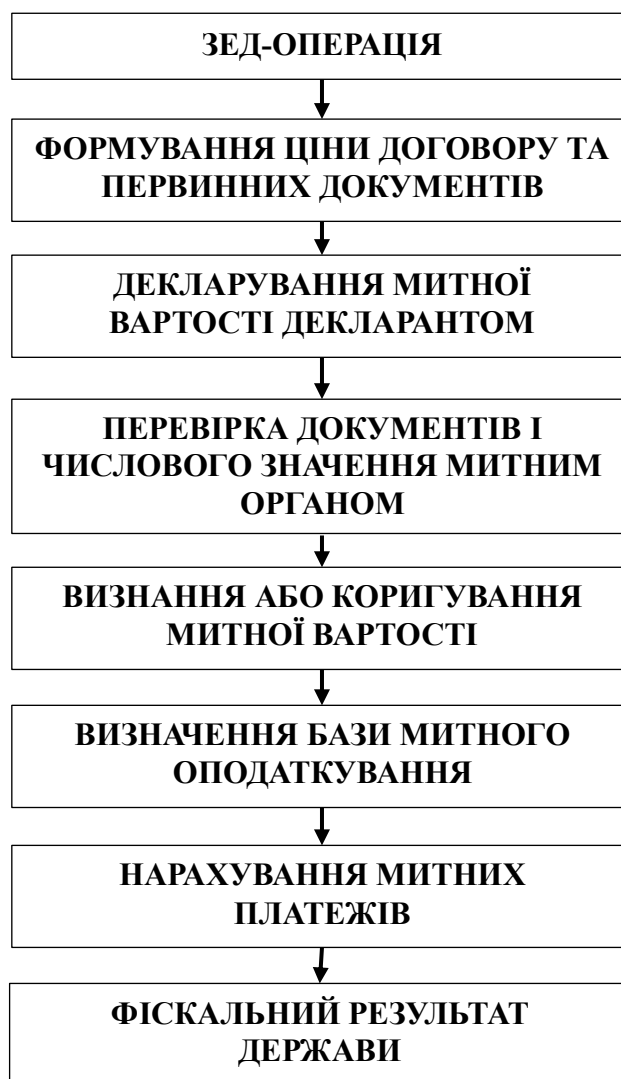

Рисунок 1.1 – Митна вартість як об’єкт державного регулювання у системі митних правовідносин

Джерело: побудовано автором на основі [1;3;4]

Отже, митна вартість є правовим механізмом, через який держава одночасно реалізує податковий інтерес, контроль за достовірністю декларування і захист законності у сфері зовнішньої торгівлі.

Державне регулювання у сфері митної вартості слід розуміти як систему правових норм, організаційних процедур і владних рішень, через які забезпечується єдиний порядок заявлення, перевірки, визнання або коригування вартості товарів для митних цілей. У цій площині митна вартість виступає не лише розрахунковою базою для оподаткування, а правовим об’єктом, щодо якого держава встановлює

обов'язкові правила поведінки декларанта і межі повноважень митного органу [10]. Правове забезпечення такого регулювання охоплює норми матеріального і процедурного характеру, які формують цілісний механізм контролю за повнотою митних платежів та законністю зовнішньоекономічних операцій.

У системі державної митної справи регулювання формування митної вартості займає проміжне місце між митно-тарифним впливом, фінансовим контролем і правозастосуванням. Воно пов'язане з реалізацією митної політики держави, оскільки через коректне визначення вартості забезпечуються фіскальна стабільність, передбачуваність митного оформлення та єдність підходів до оцінки товарів. Сучасні наукові публікації підкреслюють, що митне регулювання в Україні виконує не лише фіскальну функцію, а формує інструмент державного впливу на зовнішньоекономічні процеси, який поєднує інтереси бюджету, безпеки та правопорядку [7;8].

Правове регулювання визначає правила і методи, адміністративні процедури забезпечують їх застосування, а контрольні повноваження митних органів дають змогу перевірити достовірність заявлених відомостей і прийняти обов'язкове рішення. Механізм державного регулювання формування митної вартості поєднує норми, процедури, методи визначення вартості, документальну перевірку та рішення уповноважених органів у єдиному циклі митного адміністрування [10].

Для системного розуміння змісту державного регулювання формування митної вартості його потрібно розкласти на окремі функціональні складові (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Складові державного регулювання формування митної вартості товарів

Складова регулювання	Зміст	Інструменти реалізації	Результат впливу
1	2	3	4
Нормативна	Встановлення обов'язкових правил визначення, заявлення і підтвердження митної вартості	Норми Митного кодексу України, підзаконні акти, міжнародні правила оцінки	Єдність правового підходу до формування митної вартості
Процедурна	Визначення послідовності дій декларанта і митного органу під час контролю вартості	Декларування, подання документів, запити додаткових відомостей, перевірка числових значень	Формалізація та впорядкування митних дій

Продовження таблиці 1.2

1	2	3	4
Методична	Закріплення способів визначення митної вартості та умов їх застосування	Основний і другорядні методи визначення митної вартості	Обґрунтованість розрахунку вартості для митних цілей
Контрольна	Перевірка достовірності заявлених даних і законності їх використання	Митний контроль, аналіз документів, коригування митної вартості, пост-аудит	Повнота нарахування митних платежів і зниження ризику заниження бази оподаткування

Джерело: складено автором на основі [6; 7; 10]

Таблиця 1.2 підтверджує, що державне регулювання формування митної вартості має комплексний характер і не зводиться лише до законодавчого закріплення правил. Його результативність визначається узгодженістю нормативної, процедурної, методичної та контрольної складових, оскільки лише їх одночасне застосування забезпечує правову визначеність, коректність митної оцінки та повноту фіскального ефекту.

Функції державного регулювання у сфері формування митної вартості відображають практичне призначення цього механізму в системі митної справи. Фіскальна функція полягає у формуванні достовірної бази для нарахування мита, податку на додану вартість та інших обов'язкових платежів. Контрольна функція спрямована на перевірку повноти, точності й документального підтвердження заявлених відомостей. Правозастосовна функція реалізується через прийняття митними органами індивідуальних рішень щодо визнання або коригування митної вартості відповідно до норм законодавства [4; 11, с. 204–206].

Превентивна функція пов'язана зі стримуванням заниження вартості, викривлення товаросупровідних документів і неправомірного зменшення податкової бази. Інформаційно-аналітична функція виявляється у накопиченні, зіставленні та використанні відомостей про зовнішньоторговельні операції для оцінки ризиків і вироблення рішень у межах митної політики. Захисна функція забезпечує охорону фінансових інтересів держави, законних прав учасників

зовнішньоекономічної діяльності та стабільність правового режиму митного оформлення [7, с. 117–120; 8, с. 159–162].

Реалізація цих функцій відбувається через поєднання нормативних приписів, методів визначення митної вартості, документальних процедур, аналізу ризиків, консультаційних механізмів і рішень уповноважених органів. Для держави результатом є повнота бюджетних надходжень, підвищення якості митного адміністрування та зниження простору для порушень. Для учасників зовнішньоекономічної діяльності результат полягає у визначеності правил, можливості підтвердити правомірність заявленої вартості та отримати правовий захист у разі спору [12, с. 1–4; 13, с. 203–208].

Систематизація функцій державного регулювання потрібна для чіткого розмежування завдань, які виконує механізм формування митної вартості в межах митної справи. У табл. 1.3 подано функції, їх зміст, інструменти реалізації та практичний результат впливу на державу і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 1.3 – Функції державного регулювання формування митної вартості

Функція	Характеристика	Інструмент реалізації	Практичний результат
1	2	3	4
Фіскальна	Формує вартісну основу для нарахування митних платежів	Норми митного і податкового законодавства, визначення бази оподаткування	Повнота надходжень до бюджету
Контрольна	Забезпечує перевірку достовірності заявленої вартості та документів	Митний контроль, витребування додаткових документів, перевірка розрахунків	Виявлення заниження вартості та помилок декларування
Правозастосовна	Реалізує прийняття обов'язкових рішень у конкретній митній процедурі	Визнання митної вартості, коригування, оформлення процесуальних документів	Законність індивідуальних рішень митного органу
Превентивна	Спрямована на недопущення порушень при декларуванні вартості	Аналіз ризиків, консультації, документальні вимоги, контрольні процедури	Зменшення кількості спірних і неправомірних випадків

Продовження таблиці 1.3

1	2	3	4
Інформаційно-аналітична	Накопичує і використовує дані для оцінки вартості та ризиків	Інформаційні бази, аналітична обробка даних, порівняння показників	Підвищення обґрунтованості рішень і якості митного адміністрування
Захисна	Охороняє фінансові інтереси держави та права учасників ЗЕД	Процедурні гарантії, оскарження рішень, дотримання меж повноважень	Баланс публічного інтересу і прав декларанта

Джерело: складено автором на основі [7; 10; 11; 12; 13]

Функції державного регулювання формування митної вартості діють не відокремлено, а в єдиній системі. Їх узгоджене застосування забезпечує не лише фінансовий результат, а правову визначеність, керованість митних процедур, зниження ризику спорів і належний рівень захисту інтересів держави та учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Принципи державного регулювання формування митної вартості визначають межі правомірної поведінки декларанта і митного органу в процесі митного оформлення. Принцип законності вимагає, щоб визначення, перевірка і коригування митної вартості здійснювалися лише на підставі норм митного законодавства та у встановленій процедурі [4]. Принцип обґрунтованості означає, що кожне рішення щодо визнання або коригування вартості має спиратися на перевірені факти, належні документи та мотивований правовий висновок [11].

Принцип достовірності документального підтвердження передбачає використання об'єктивних даних, які піддаються обчисленню та підтверджують числові значення складових митної вартості [4]. Принцип єдності підходів до оцінки забезпечує однакове застосування методів визначення митної вартості до співставних операцій, що зменшує ризик довільних рішень. Принцип пріоритетності основного методу закріплює переважне застосування вартості операції, а перехід до другорядних методів допускається лише за наявності законних підстав [13, с. 426–427].

Принцип захисту прав декларанта означає право особи на подання пояснень, документів, заперечень та оскарження рішень митного органу. Принцип

контролюваності рішень митного органу вимагає, щоб такі рішення були письмовими, перевірюваними, мотивованими та придатними для адміністративного чи судового перегляду [4]. Сукупність цих принципів формує правову основу регулювання митної вартості, у межах якої поєднуються фіскальні інтереси держави, процедурна визначеність і гарантії прав учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Державне регулювання у сфері формування митної вартості має визначальне значення для повноти митних надходжень, оскільки саме від правильності встановлення вартості залежить база нарахування ввізного мита, податку на додану вартість та інших обов'язкових платежів. Митний кодекс України прямо закріплює використання відомостей про митну вартість для митних цілей і нарахування платежів, а сучасні дослідження митного адміністрування підтверджують, що контроль цієї величини прямо впливає на результативність доходної частини бюджету [15, с. 533–534].

Правильне визначення митної вартості виконує важливу роль у протидії заниженню бази оподаткування, оскільки саме на цій стадії виявляються спроби подати неповні або недостовірні документи, викривити числові показники чи безпідставно відійти від установлених методів оцінки. Через механізми документальної перевірки, витребування додаткових відомостей, застосування методів визначення вартості та прийняття рішень про коригування держава стримує втрати бюджету і зменшує простір для ухилення від митних платежів [13].

Регулювання формування митної вартості має значення і для захисту економічних інтересів держави, і для стабільності митної практики. Єдині правила визначення вартості, процедурна визначеність, консультаційні механізми та можливість оскарження рішень зменшують кількість конфліктів між декларантом і митним органом, підвищують передбачуваність правозастосування та зміцнюють законність у сфері зовнішньоекономічної діяльності [14, с. 205; 16, с. 113–116].

Отже, державне регулювання формування митної вартості забезпечує повноту митних надходжень, стримує заниження бази оподаткування, захищає економічні інтереси держави та формує більш стабільну і передбачувану митну

практику, у межах якої рішення митних органів мають спиратися на закон, документи і перевірювані процедури.

1.2 Нормативне забезпечення формування та контролю митної вартості

Система джерел правового регулювання формування та контролю митної вартості в Україні має багаторівневу побудову. Її верхній рівень становлять міжнародні стандарти митної оцінки, насамперед правила Угоди про застосування статті VII ГАТТ 1994, де базовим підходом визначено вартість операції та послідовне застосування наступних методів у разі неможливості використання першого методу [17]. На національному рівні ключове місце належить Митному кодексу України, який закріплює загальні положення щодо митної вартості, методи її визначення та правові засади контролю [4].

У межах цієї системи міжнародні договори та акти СОТ задають базові матеріальні орієнтири митної оцінки, Митний кодекс України конкретизує матеріальні й частину процедурних норм, а підзаконні акти Міністерства фінансів України деталізують порядок виконання митних формальностей, заповнення митних декларацій і оформлення рішень про коригування митної вартості [18, с. 92–94]. Відомчі акти та організаційні документи Держмитслужби спрямовані на практичне забезпечення контролю правильності визначення митної вартості, а судова практика формує орієнтири однакового застосування норм у спорах щодо визнання або коригування заявленої вартості [19; 20].

Матеріальні норми в цій сфері визначають сутність митної вартості, умови застосування методів її визначення, складові ціни та правові підстави коригування. Процедурні норми регламентують послідовність дій декларанта і митного органу, перелік документів, форму процесуальних рішень, правила декларування та порядок перевірки відомостей. Такий розподіл забезпечує внутрішню логіку правового регулювання, де матеріальний блок встановлює зміст прав і обов'язків, а

процедурний блок забезпечує їх реалізацію та контроль у межах митної справи [17; 18, с. 93–94].

Для коректного розуміння системи джерел правового регулювання митної вартості потрібно відобразити не лише перелік нормативних актів, а їх підпорядкованість і функціональний зв'язок (рис. 1.2).

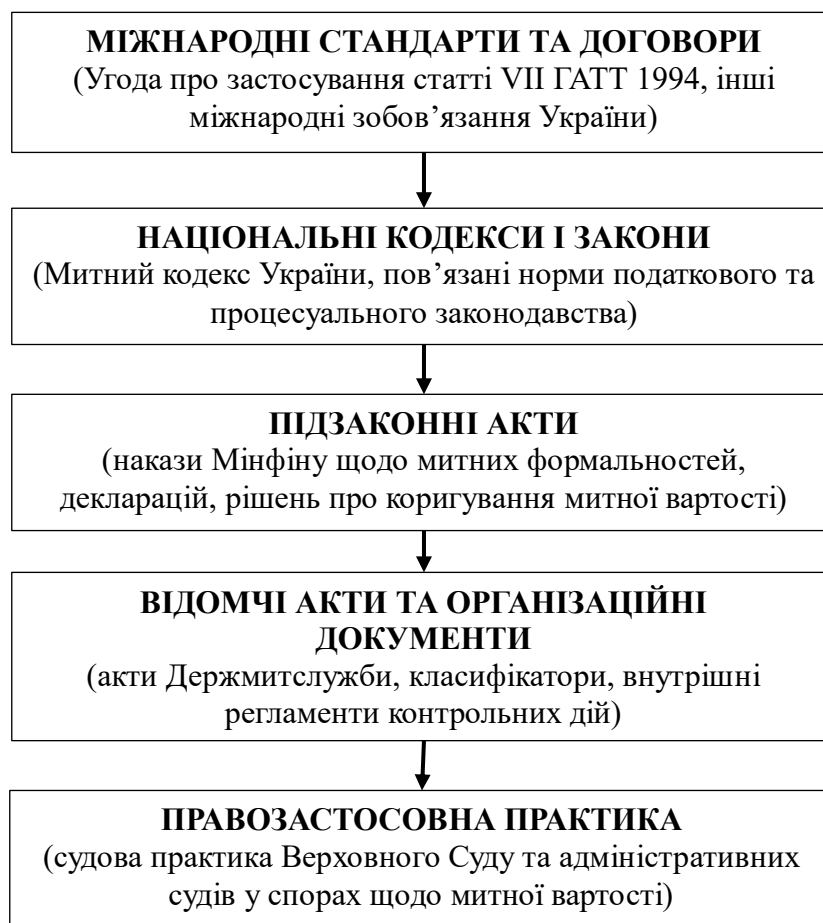

Рисунок 1.2 – Ієрархія нормативного забезпечення формування та контролю митної вартості в Україні

Джерело: складено автором на основі [4;17;20]

Схема на рисунку 1.2 відображає, що правове забезпечення митної вартості побудоване за принципом нормативної субординації. Її практичне значення полягає в тому, що нижчі за юридичною силою акти не можуть змінювати зміст міжнародних і кодексних правил, а мають лише конкретизувати процедуру їх застосування у діяльності митних органів та учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Після встановлення ієрархії джерел нормативні акти систематизовано за рівнем правового регулювання та предметом впливу на процес формування і контролю митної вартості у таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Система нормативних актів у сфері формування та контролю митної вартості в Україні

Нормативний акт	Рівень правового регулювання	Предмет регулювання	Значення для митної практики
Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994	Міжнародний	Базові правила митної оцінки, пріоритет вартості операції, послідовність методів	Формує міжнародний стандарт визначення митної вартості
Митний кодекс України	Кодексний, національний	Загальні положення щодо митної вартості, методи визначення, контроль і коригування	Визначає матеріальні та ключові процедурні норми
Наказ Мінфіну України від 30.05.2012 № 631	Підзаконний	Порядок виконання митних формальностей при оформленні товарів	Конкретизує процедуру дій митного органу і декларанта
Наказ Мінфіну України від 30.05.2012 № 651	Підзаконний	Порядок заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа	Регламентує порядок внесення відомостей, що мають значення для митної вартості
Наказ Мінфіну України від 24.05.2012 № 598	Підзаконний	Форма рішення про коригування митної вартості та правила її заповнення	Визначає процесуальне оформлення рішення митного органу
Огляд судової практики КАС ВС за перше півріччя 2024 року	Правозастосовний	Узагальнення підходів до спорів щодо встановлення та коригування митної вартості	Сприяє однаковому застосуванню норм і зменшенню суперечностей у практиці

Джерело: складено автором на основі [10; 17; 18; 20; 21; 22; 23]

Система нормативних актів у сфері митної вартості має комплексну будову, де кожен рівень виконує окрему функцію. Міжнародний і кодексний рівні встановлюють зміст правил оцінки, підзаконний рівень переводить їх у формалізовану процедуру, а судова практика забезпечує сталість тлумачення і знижує ризик неоднакового застосування норм у діяльності митних органів та у спорах з декларантами.

Національне законодавство у сфері митної вартості має спиратися на міжнародні принципи, оскільки Україна здійснює митну справу з урахуванням загальновизнаних у світі норм і стандартів, а Митний кодекс України відтворює логіку міжнародної системи оцінки товарів [4]. Це проявляється у закріпленні пріоритетності вартості операції, послідовності переходу до другорядних методів та вимоги документального підтвердження числових значень складових митної вартості [13]. У сучасних дослідженнях митної політики підкреслюється, що наближення національного митного регулювання до міжнародних і європейських стандартів є умовою підвищення правової визначеності та якості митного адміністрування [24;25].

Базові міжнародні підходи щодо методів визначення митної вартості побудовані на чіткій ієрархії. Спочатку застосовується метод за ціною договору, далі послідовно використовуються методи за ціною ідентичних і подібних товарів, метод на основі віднімання вартості, метод на основі додавання вартості та резервний метод [17]. Така система унеможливорює довільне визначення митної вартості та створює правову модель, яку національний законодавець деталізує у внутрішньому праві. Саме тому перехід до національного рівня регулювання повинен розглядатися як конкретизація міжнародних правил у формах, процедурах і повноваженнях митних органів України [10; 26]

Міжнародні правила митної оцінки, що формують нормативну основу внутрішнього механізму визначення та контролю митної вартості, систематизовано у табл. 1.5. У ній відображено їх зміст, напрями імплементації в українське законодавство та практичне значення для митної справи.

Таблиця 1.5 – Міжнародно-правові орієнтири регулювання митної вартості та їх відображення у національному праві

Міжнародне джерело	Основне правило	Сфера впливу	Відображення в українському праві
1	2	3	4
Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994	Пріоритет вартості операції як основного методу визначення митної вартості	Митна оцінка товарів у міжнародній торгівлі	Закріплено в положеннях Митного кодексу України щодо основного методу та умов його застосування

Продовження таблиці 1.5

1	2	3	4
Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994	Послідовне застосування другорядних методів у разі неможливості використання вартості операції	Правова логіка визначення митної вартості	Відтворено в системі методів визначення митної вартості у Митному кодексі України
Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994	Заборона довільної або фіктивної митної оцінки	Захист прав учасників торгівлі та правова визначеність	Реалізовано через вимоги обґрунтованості рішень митного органу та можливість їх оскарження
Матеріали та технічні інструменти Технічного комітету з митної оцінки ВМО	Уніфіковане тлумачення практичних питань застосування правил митної оцінки	Практика адміністрування і роз'яснення складних ситуацій	Використовуються як орієнтир для зближення митної практики з міжнародними стандартами
Європейський напрям гармонізації митного регулювання	Адаптація процедур і підходів до європейських стандартів	Модернізація митного адміністрування та правове зближення	Відображається у курсі на оновлення митних процедур та зближення законодавства України з правом ЄС

Джерело: складено автором на основі [10; 17; 24; 25; 26]

Міжнародно-правові орієнтири не існують відокремлено від національного правопорядку. Їх значення полягає у формуванні обов'язкової логіки митної оцінки, яка на рівні українського законодавства набуває конкретної форми через норми Митного кодексу, процедури контролю та правила прийняття рішень митними органами.

Правові засади заявлення митної вартості полягають у тому, що декларант зобов'язаний самостійно визначити її, заявити під час декларування та подати документи, які підтверджують числові значення складових ціни. До таких документів належать зовнішньоекономічний договір, рахунок-фактура, транспортні, платіжні та інші документи, передбачені законом, а у випадку розбіжностей або неповноти відомостей митний орган має право витребувати додаткові підтвердження [22]. Права декларанта охоплюють подання пояснень, додаткових документів і заперечень, тоді як обов'язки митного органу полягають у

перевірці заявлених даних, дотриманні процедури контролю та мотивуванні прийнятого рішення [23].

Методи визначення митної вартості в національному праві побудовані за чіткою послідовністю. Основним є метод за ціною договору, а перехід до другорядних методів допускається лише за неможливості застосування попереднього та за наявності правових підстав [4]. Це забезпечує формалізований зв'язок між нормами про способи оцінки, документальне підтвердження та права й обов'язки декларанта і митного органу у процесі контролю митної вартості.

Нормативне регулювання методів визначення митної вартості має значення не лише для обчислення вартості, а для забезпечення послідовності правозастосування. Схематичне відображення цієї послідовності дає змогу показати, що кожен наступний метод може застосовуватися лише після перевірки умов використання попереднього методу та належного документального підтвердження (рис. 1.3).

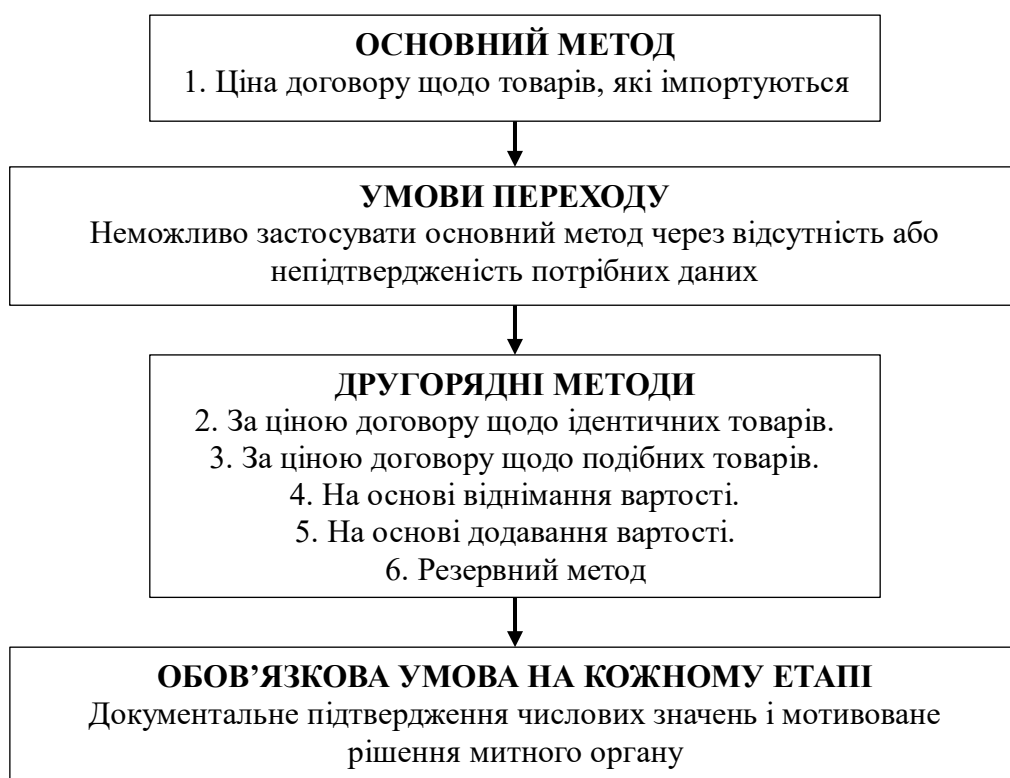

Рисунок 1.3 – Нормативно встановлена послідовність визначення митної вартості товарів

Джерело: побудовано автором на основі [4;13;23]

На рис. 1.3 відображено, що господарське право не допускає довільного вибору способу оцінки. Воно вимагає послідовного застосування методів, перевірки умов переходу між ними та обов'язкового документального підтвердження заявлених або скоригованих показників, що забезпечує правову визначеність процедури і контрольованість рішень митного органу.

Контроль правильності визначення митної вартості полягає у перевірці законності заявленої декларантом вартості, повноти поданих документів і правильності застосування методу оцінки. У правовому вимірі він охоплює попередній контроль до завершення митного оформлення, поточний контроль під час перевірки митної декларації та поданих документів, а також подальший контроль після випуску товарів у вільний обіг у межах установлених законом строків [4; 27, с. 364–366]. Підставами для витребування додаткових документів є розбіжності у поданих відомостях, ознаки неповноти або недостовірності даних, відсутність підтвердження числових значень складових митної вартості чи неможливість перевірити застосування основного методу [4].

Межі дискреції митного органу визначаються законом і не допускають довільного втручання у заявлену митну вартість. Митний орган може прийняти рішення про коригування лише за наявності належних правових підстав, після оцінки документів, дотримання процедури та належного мотивування свого висновку. Таке рішення має індивідуальний правозастосовний характер, впливає на базу митного оподаткування і може бути предметом адміністративного або судового оскарження, що забезпечує контрольованість владних дій та захист прав декларанта [13].

Систематизація контрольних процедур дає змогу чітко розмежувати форми перевірки митної вартості за моментом здійснення, змістом дій і правовими наслідками. У табл. 1.6 подано узагальнену характеристику правових форм контролю, які утворюють завершений механізм перевірки правильності визначення митної вартості. Контроль митної вартості має багаторівневу правову конструкцію, у межах якої перевірка документів поєднується з визначенням моменту здійснення

контролю, меж дискреції митного органу, вимог до форми рішення та порядку його подальшого перегляду.

Таблиця 1.6 – Форми контролю митної вартості та їх характеристика

Форма контролю	Зміст контрольних дій	Нормативна основа	Правові наслідки
Попередній контроль	Перевірка відомостей до завершення митного оформлення, аналіз документів і заявленого методу	Митний кодекс України	Визнання заявленої вартості або виникнення підстав для додаткової перевірки
Поточний контроль	Оцінка митної декларації, документів, числових значень складових вартості, витребування додаткових документів	Митний кодекс України, наказ Мінфіну № 631, наказ Мінфіну № 598	Прийняття рішення про визнання або коригування митної вартості
Подальший контроль	Перевірка правильності визначення вартості після випуску товарів у межах встановленого строку	Митний кодекс України, норми щодо митного пост-аудиту	Донарахування платежів, зміна податкового зобов'язання, ініціювання спору або перегляду рішення
Документальний контроль	Аналіз зовнішньоекономічного договору, рахунків, транспортних, платіжних та інших підтвердних документів	Митний кодекс України, наказ Мінфіну № 651	Підтвердження або спростування заявлених відомостей про митну вартість
Процесуальний контроль	Перевірка дотримання форми рішення, мотивування, послідовності застосування методів	Митний кодекс України, наказ Мінфіну № 598	Законність рішення митного органу та можливість його подальшого оскарження

Джерело: складено автором на основі [10; 18; 23; 27]

Ефективність цього механізму визначається не окремою контрольною дією, а узгодженістю всіх процедурних елементів, що забезпечує законність митного адміністрування, передбачуваність рішень митного органу та зниження ризику необґрунтованого втручання у права декларанта.

Правове становище декларанта у відносинах щодо митної вартості визначається його правом самостійно заявляти митну вартість, обирати метод її визначення відповідно до закону, подавати пояснення та додаткові документи для підтвердження заявлених відомостей. Одночасно на декларанта покладається обов'язок подавати достовірні, повні й документально підтверджені дані, які

піддаються обчисленню та дають змогу перевірити числові значення складових митної вартості [18, с. 90–98]. Таке поєднання прав і обов'язків формує процесуальну відповідальність декларанта за належне заявлення вартості та правову можливість захистити свою позицію в межах митної процедури.

Повноваження митного органу полягають у перевірці правильності визначення митної вартості, аналізі поданих документів, витребуванні додаткових відомостей за наявності законних підстав і прийнятті рішення про визнання або коригування заявленої вартості. Такі повноваження не є необмеженими, оскільки закон пов'язує їх реалізацію з дотриманням визначеної процедури, наявністю конкретних підстав для сумніву в достовірності даних та заборорою довільного втручання у сферу прав декларанта [27, с. 364–368]. Межі дискреції митного органу проходять там, де закінчується оцінка підтвердних документів і починається необґрунтоване припущення, не підкріплене доказами та належною правовою аргументацією.

Правові гарантії від необґрунтованого коригування митної вартості полягають у вимозі мотивованості рішень митного органу, праві декларанта надати додаткові пояснення, можливості адміністративного та судового оскарження, а також у загальному обов'язку органу влади діяти лише на підставі й у межах закону [4]. Значення мотивованості рішення полягає в тому, що саме вона дає змогу перевірити, чи були дотримані умови переходу до іншого методу визначення вартості, чи належно оцінені документи та чи існували правові підстави для зміни бази оподаткування. За відсутності належного мотивування рішення втрачає ознаки правової визначеності і стає вразливим до подальшого скасування [20; 13, с. 426–428].

Оскарження рішень щодо коригування митної вартості в Україні здійснюється у двох основних формах: адміністративній та судовій. Митний кодекс України закріплює право особи оскаржити рішення, дії або бездіяльність митних органів, а досудовий порядок у цій сфері прямо визначений як процедура адміністративного оскарження в межах глави 4 Кодексу [4]. Судовий порядок реалізується через звернення до адміністративного суду з вимогою перевірити

законність рішення про коригування, дотримання процедури його прийняття та достатність мотивування [20].

Типові правові спори у сфері митної вартості виникають через невизнання митним органом ціни договору як основного методу, витребування додаткових документів без належного обґрунтування, перехід до другорядних методів без дотримання встановленої послідовності та формальне мотивування рішень про коригування. В огляді судової практики Верховного Суду окремо відзначено спори, де декларанти заперечували правомірність коригування через неповне або неправильне тлумачення наданих документів митним органом [20]. Наукові публікації теж фіксують зростання кількості оскаржень рішень про коригування митної вартості та підкреслюють, що саме ця категорія спорів залишається однією з найконфліктніших у митній справі [3, с. 94–104].

Значення судової практики полягає у виробленні єдиних орієнтирів застосування норм про митну вартість, межі дискреції митного органу та вимоги до змісту рішень про коригування. Верховний Суд у своїх правових висновках акцентує, що неподання окремих документів саме по собі не завжди створює достатню підставу для автоматичного коригування митної вартості, а рішення митного органу має бути пов'язане з конкретними встановленими обставинами та належним мотивуванням [20]. Саме судова практика забезпечує більш однакове застосування матеріальних і процедурних норм, зменшує ризик довільних рішень і підвищує передбачуваність митного адміністрування [29].

Отже, нормативне забезпечення формування та контролю митної вартості в Україні має багаторівневу структуру, у якій міжнародні стандарти визначають загальні правила оцінки, Митний кодекс України встановлює матеріальні та процедурні норми, підзаконні акти деталізують механізм їх реалізації, а судова практика забезпечує однаковість тлумачення й обмежує ризик необґрунтованого коригування митної вартості.

Таким чином, теоретичний аналіз показав, що формування митної вартості є не ізольованою технічною процедурою, а складовою системи державного впливу на зовнішньоекономічні операції. Її правова природа виявляється через поєднання

норм матеріального і процедурного характеру, функцій фіскального та контрольного змісту, принципів законності, обґрунтованості, документальної достовірності й послідовності застосування методів оцінки. Нормативне забезпечення формування та контролю митної вартості в Україні має багаторівневу побудову, у якій міжнародні правила визначають загальні орієнтири, національне законодавство конкретизує порядок дій, а судова практика забезпечує єдність правозастосування. Це формує правову основу для повноти митних надходжень, захисту економічних інтересів держави та зменшення кількості спорів між декларантом і митним органом.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА КОНТРОЛЮ МИТНОЇ ВАРТОСТІ В УКРАЇНІ

2.1 Показники, що характеризують митну вартість як базу нарахування митних платежів та бюджетних надходжень

Митна вартість імпортованих товарів є вартісною основою митного оформлення, оскільки саме від її рівня залежить сума ввізного мита, ПДВ з імпорту та акцизного податку за підакцизними товарами. За Митним кодексом України митна вартість визначається на основі ціни, фактично сплаченої або такої, що підлягає сплаті за товари, які переміщуються через митний кордон, а Податковий кодекс України пов'язує базу оподаткування імпортного ПДВ із договірною вартістю, але не нижче митної вартості з урахуванням мита й акцизного податку [4; 30].

Динаміку митної вартості імпорту оцінено через оподаткований імпорт, митні платежі, абсолютне відхилення та темпи зростання платежів за 2021–2025 рр. (табл. 2.1). У 2022 році показники різко знизилися через повномасштабну війну, скорочення ділової активності, зміну логістичних маршрутів, блокування морських портів і дію митних пільг [31].

Таблиця 2.1 – Динаміка митної вартості імпорту та митних платежів в Україні у 2021–2025 рр.

Рік	Митна вартість імпорту, млрд грн	Митні платежі, млрд грн	Абсолютне відхилення платежів, млрд грн	Темп зростання платежів, %
2021	1850,0	484,9	—	—
2022	1423,1	300,8	-184,1	62,0
2023	1923,5	459,8	159,0	152,9
2024	2304,6	591,7	131,9	128,7
2025	2680,6	716,1	124,4	121,0

Джерело: складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

У 2022 р. митна база та платежі знизилися синхронно: митна вартість імпорту скоротилася до 1423,1 млрд грн, а митні платежі зменшилися на 184,1 млрд грн. У 2023–2025 рр. відновлення стало стійким: платежі зросли з 459,8 млрд грн до 716,1 млрд грн, а середньорічний абсолютний приріст за 2021–2025 рр. становив 57,8 млрд грн. Критично важливо, що темп зростання платежів у 2023 р. був вищим за темп відновлення митної бази, що вказує на ефект низької бази 2022 р., зміну структури імпорту та посилення фіскальної ролі бюджетоформуючих товарів (рис. 2.1).

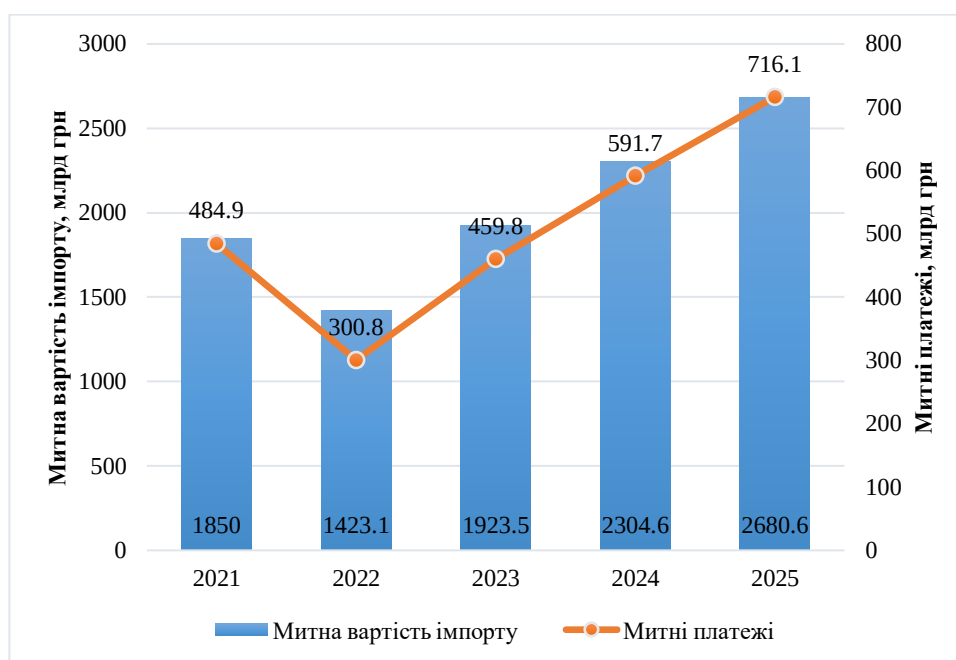

Рисунок 2.1 – Динаміка митної вартості імпорту та митних платежів у 2021–2025 рр. (млрд грн)

Джерело: побудовано автором [31–36]

Саме 2022 р. став точкою фіскального провалу через воєнні обмеження, пільговий імпорт і падіння фізичних обсягів ввезення. Після цього митні платежі зростали безперервно, проте їх приріст у 2025 р. був повільнішим, ніж у 2023–2024 рр., що вказує на поступовий перехід від відновлювального зростання до помірнішої фіскальної динаміки.

Фіскальна віддача митної вартості показує, скільки гривень митних платежів формувалося з кожних 100 грн митної вартості імпорту. За цим показником

оцінюється не лише обсяг імпортої бази, а реальна бюджетна результативність її оподаткування у 2021–2025 рр. (формула 2.1).

Фіскальну віддачу митної вартості імпорту розраховано за формулою:

$$\Phi B_{\text{MB}} = \frac{\text{МП}}{\text{MB}} \times 100, \quad (2.1)$$

де, ΦB_{MB} – фіскальна віддача митної вартості, %; МП – митні платежі, млрд грн; MB – митна вартість імпорту, млрд грн.

Розрахунки за роками:

2021 р.:

$$\Phi B_{\text{MB}} = \frac{484,9}{1850,0} \times 100 = 26,2\%$$

2022 р.:

$$\Phi B_{\text{MB}} = \frac{300,8}{1423,1} \times 100 = 21,1\%$$

2023 р.:

$$\Phi B_{\text{MB}} = \frac{459,8}{1923,5} \times 100 = 23,9\%$$

2024 р.:

$$\Phi B_{\text{MB}} = \frac{591,7}{2304,6} \times 100 = 25,7\%$$

2025 р.:

$$\Phi B_{\text{MB}} = \frac{716,1}{2680,6} \times 100 = 26,7\%$$

Розрахунок фіскальної віддачі дозволяє порівняти митну базу з фактичними платежами до державного бюджету. Найбільш проблемним був 2022 рік, коли повномасштабна війна, пільговий імпорту і порушення торговельних маршрутів знизили не лише митну вартість імпорту, а рівень бюджетної віддачі з кожних 100 грн імпортової бази (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Фіскальна віддача митної вартості імпорту у 2021–2025 рр.

Рік	Митна вартість імпорту, млрд грн	Митні платежі, млрд грн	Фіскальна віддача митної вартості, %	Висновок
2021	1850,0	484,9	26,2	Довоєнний рівень із відносно стабільною структурою імпорту
2022	1423,1	300,8	21,1	Найнижча віддача через війну, пільги та падіння оподаткованого імпорту
2023	1923,5	459,8	23,9	Відновлення імпортової бази та часткове повернення фіскальної стійкості
2024	2304,6	591,7	25,7	Посилення бюджетного ефекту через зростання оподаткованого імпорту
2025	2680,6	716,1	26,7	Найвища віддача за період, що вказує на підвищення фіскальної насиченості імпорту

Джерело: складено автором на основі [31; 32; 33; 34; 35; 36]

Зростання митних надходжень у 2023–2025 рр. не було простим наслідком збільшення митної вартості імпорту. У 2023 р. головним чинником був ефект відновлення після провалу 2022 р., у 2024 р. – розширення оподаткованої імпортової бази, а у 2025 р. – поєднання курсового чинника, вищої частки бюджетоформуючих товарів, акцизних позицій і активнішого адміністрування платежів. Фіскальна віддача зросла з 21,1% у 2022 р. до 26,7% у 2025 р., тому митна система перейшла від кризового зниження до режиму підвищеної бюджетної результативності.

Структура митних платежів показує, який податок формує основний бюджетний результат від імпорту. Для зіставності частки розраховано за трьома ключовими платежами: ПДВ з імпорту, акцизний податок з ввезених підакцизних товарів і мито, яке у бюджетній звітності за 2022–2025 рр. подано через групу

податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції [37]. У 2021–2025 рр. структура платежів зберігала високу залежність від ПДВ з імпорту. Зміни частки акцизного податку після 2022 р. відображають відновлення оподаткування пального, зростання ролі підакцизних товарів і зміну товарної структури імпорту (Додаток А, табл. 1.А).

ПДВ з імпорту був головним джерелом митних платежів у всі роки аналізу: його частка перебувала в межах 71,4–78,8%. Найвища питома вага ПДВ була у 2022 р., коли акцизна складова зменшилася через воєнні податкові пільги й зміну умов оподаткування пального. У 2025 р. частка ПДВ знизилася до 71,4%, але це не означає послаблення його ролі, оскільки абсолютний обсяг імпортного ПДВ зріс до 542,4 млрд грн. Зміна структури пояснюється швидшим зростанням акцизного податку з ввезених товарів, частка якого піднялася до 21,2% (рис. 2.2).

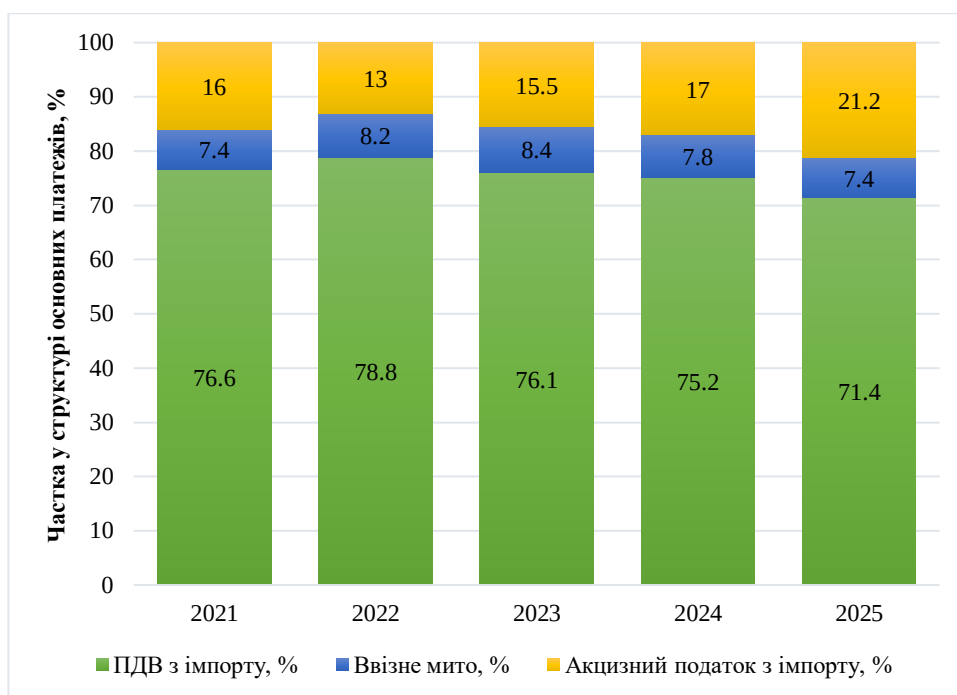

Рисунок 2.2 – Структура митних платежів за видами у 2021–2025 рр. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [31; 33; 34; 37]

Митні надходження мають ПДВ-центричну структуру, тому їх динаміка прямо залежить від митної вартості імпорту, курсу гривні та частки оподаткованих товарів. Зростання акцизної частки у 2024–2025 рр. свідчить про посилення фінкального значення пального, тютюнових виробів та інших підакцизних позицій.

Частка мита залишалася найменшою, тому його роль у структурі платежів є допоміжною, хоча саме мито часто стає чутливим індикатором товарної структури імпорту та тарифного навантаження.

Товарна структура митної вартості імпорту показує, які групи товарів формують основну базу для нарахування митних платежів. У 2025 р. найбільшу вартісну вагу мали машини, устаткування та транспорт, але найвищу фіскальну насиченість сформували паливно-енергетичні товари через значну частку акцизного податку [34].

Державна митна служба України за 2025 р. виділяє три найбільші імпортні групи: машини, устаткування та транспорт на 34,1 млрд дол. США, продукцію хімічної промисловості на 12,5 млрд дол. США і паливно-енергетичні товари на 10,5 млрд дол. США [34]. За цими групами до бюджету було сплачено відповідно 207,8 млрд грн, 97,8 млрд грн і 214,8 млрд грн митних платежів, що дає підстави порівняти не лише обсяг імпорту, а його фіскальну віддачу (Додаток А, табл. 2.А). Найбільший обсяг митної вартості не завжди формує найбільший бюджетний результат. Машини, устаткування та транспорт охопили 40,2% імпортової вартості, але дали 29,0% митних платежів. Паливно-енергетичні товари мали лише 12,4% у вартості імпорту, проте забезпечили 30,0% платежів (рис. 2.3).

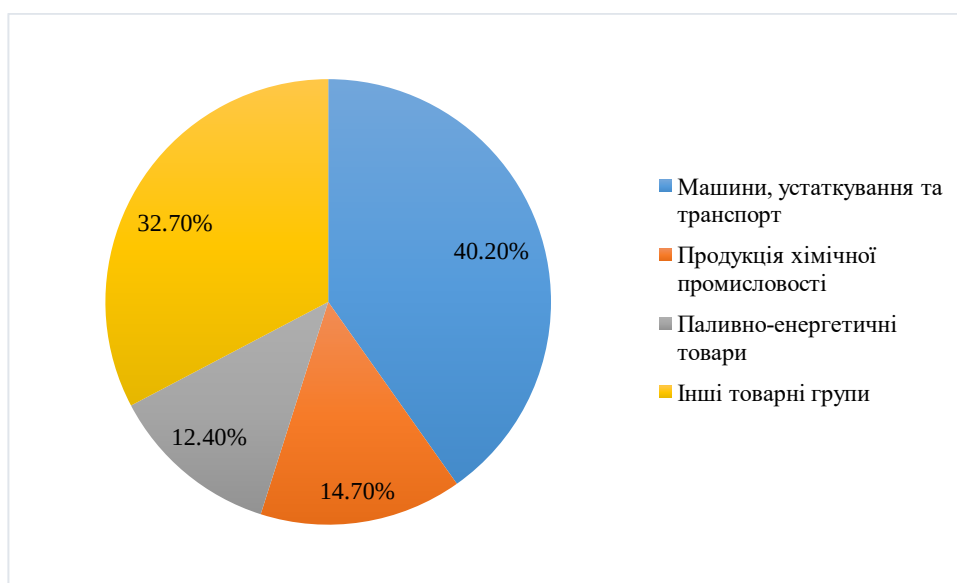

Рисунок 2.3 – Товарна структура митної вартості імпорту у 2025 р. (%)

Джерело: побудовано на основі [34]

Для державного регулювання такий результат вказує на потребу диференційованого контролю митної вартості: для машин і транспорту важлива перевірка ціни договору та комплектації, для пального – контроль кількості, коду товару, ставок акцизу та правильності бази ПДВ.

Зміна митної вартості у 2021–2025 рр. формувалася під впливом курсу гривні, фізичного обсягу імпорту, структури ввезення, податкових пільг і якості митного контролю. Найбільший розрив між митною базою та бюджетним результатом припав на 2022 р., коли повномасштабна війна скоротила імпорتنі потоки, а у 2025 р. оподаткований імпорт уже становив 64,3 млрд дол. США, тобто 76% загального імпорту (табл. 2.3). Зміна митної вартості не мала одного визначального чинника. У 2022 р. негативний вплив дали війна, пільговий імпорт і скорочення фізичного ввезення, тому митні платежі впали до 300,8 млрд грн.

Таблиця 2.3 – Чинники впливу на митну вартість і митні платежі у 2021–2025 рр.

Чинник	Характер впливу	Роки найбільшого прояву	Вплив на митну вартість	Вплив на бюджетні надходження
1	2	3	4	5
Курс гривні	Перерахунок валютної ціни імпорту у гривневу базу оподаткування	2022–2025	Підвищував гривневу митну вартість навіть за стриманого фізичного імпорту	Збільшував базу ПДВ з імпорту та мита, посилював фіскальну віддачу
Фізичний обсяг імпорту	Визначав кількісну основу митної бази	2022, 2024–2025	У 2022 р. зменшував базу через війну й логістичні розриви, у 2024–2025 рр. підтримував відновлення	У 2022 р. обмежував платежі, після відновлення імпорту формував приріст надходжень
Товарна структура імпорту	Змінювала співвідношення між товарами з різним податковим навантаженням	2023–2025	Посилювала вагу машин, транспорту, хімічної продукції та пального	Пальне й підакцизні товари підвищували частку акцизу, машини та транспорт формували широкую базу ПДВ
Податкові пільги та їх згортання	Тимчасово зменшували суму платежів з частини імпорту	2022–2023	Знижували оподатковану частину митної вартості	У 2022 р. послабили фіскальний результат, після згортання пільг платежі почали відновлюватися

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5
Логістичні обмеження воєнного періоду	Зміщували імпорتنі маршрути, збільшували транспортні витрати та строки постачання	2022–2024	Підвищували витратну складову митної вартості для частини товарів	Стримували фізичні обсяги імпорту, але збільшували вартісну базу для окремих поставок
Митний контроль і адміністрування	Впливали на повноту декларування, правильність коду, країни походження та бази платежів	2023–2025	Зменшували ризик заниження митної вартості	Підтримували зростання платежів через якісніший контроль ризикових операцій

Джерело: складено автором на основі [31; 33; 34; 35; 37]

Найбільш стабільним джерелом доходів залишався ПДВ з імпорту, а найбільш чутливим чинником бюджетного приросту стала товарна структура, бо пальне та інші підакцизні товари створювали вищу віддачу з одиниці митної вартості.

Отже, у 2021–2025 рр. митна вартість імпорту залишалася ключовою базою формування митних платежів, але її бюджетна результативність змінювалася нерівномірно. Найбільше просідання зафіксовано у 2022 р. через війну, пільговий імпорту і скорочення ввезення, після чого у 2023–2025 рр. відбулося відновлення фіскальної віддачі з 21,1% до 26,7%. Основну частину надходжень формували ПДВ з імпорту, а найвищу фіскальну насиченість мали паливно-енергетичні товари через поєднання ПДВ, акцизу та вартості імпортової бази.

2.2 Динаміка коригувань митної вартості та застосування інструментів митного контролю і управління ризиками

Коригування митної вартості є одним із ключових інструментів контролю правильності декларування імпортованих товарів, оскільки через нього митний орган перевіряє достовірність заявленої ціни договору, повноту документів, складові витрат і відповідність заявленої бази нарахування митних платежів

фактичним умовам поставки. У 2021–2025 рр. значення цього інструменту посилилося через воєнні зміни в імпортних потоках, коливання курсу гривні, ризики заниження вартості та потребу забезпечити стабільні бюджетні надходження [4; 23; 26].

Динаміку рішень про коригування митної вартості відображено через кількість коригувань, суму збільшення митної вартості та донараховані платежі у 2023–2025 рр. (рис. 2.4). Скорочення кількості рішень за неповного зниження донарахувань характеризує перехід до вибіркового контролю, проте висока частка судового скасування зберігає ризик формального коригування.

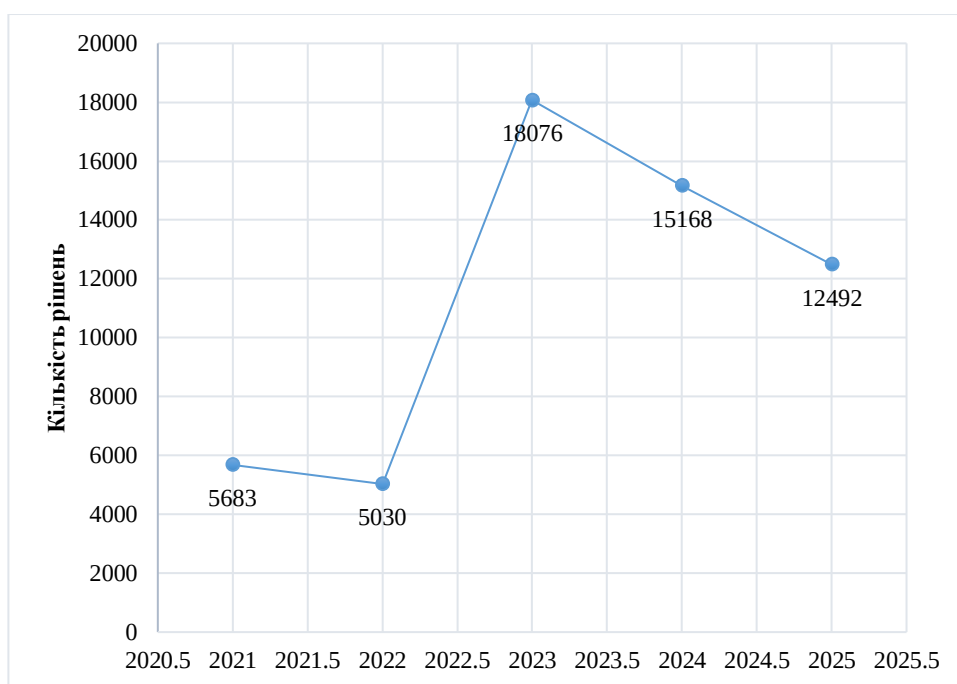

Рисунок 2.4 – Динаміка кількості рішень про коригування митної вартості у 2021–2025 рр.

Джерело: побудовано автором на основі [38;39;40]

Після відновлення імпоротної активності у 2023 р. кількість рішень досягла 18076, а у 2024 р. скоротилася до 15168. У 2025 р. кількість рішень зменшилася ще до 12492, але донарахування зросли до 2,9 млрд грн. Отже, кількісне зменшення рішень не означає послаблення контролю: навпаки, середня фінансова вага одного коригування зросла, що може вказувати на більш точковий відбір ризикових операцій. Проблемним залишається те, що фінансовий ефект коригувань є дуже

малим порівняно із загальними митними платежами, а значна частина таких рішень надалі оскаржується.

Середній фінансовий результат одного коригування відображає, яку суму додаткових митних платежів у середньому формувало одне рішення митного органу. Його використання є важливим для оцінки якості відбору ризикових операцій, оскільки велика кількість рішень без співмірного фінансового результату може вказувати на низьку точність контролю [39; 40].

Середній фінансовий результат одного коригування митної вартості розраховано за формулою:

$$СФР = \frac{ДМП}{КР}, \quad (2.2)$$

де СФР – середній фінансовий результат одного коригування, тис. грн; ДМП – донараховані митні платежі, тис. грн; КР – кількість рішень про коригування.

Розрахунки:

2024 р.:

$$СФР = 2746,1 \times \frac{1000}{15168} = 181,0 \text{ тис. грн}$$

2025 р.:

$$СФР = 2900,0 \times \frac{1000}{12492} = 232,1 \text{ тис. грн}$$

Для 2021–2023 рр. у відкритих джерелах відсутній повний річний набір даних щодо суми донарахованих платежів саме за рішеннями про коригування митної вартості. Тому розрахунок середнього результату подано лише за роками, де є зіставні показники кількості рішень і суми донарахувань (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – Середній фінансовий результат одного коригування митної вартості у 2021–2025 рр.

Рік	Кількість рішень	Донараховані платежі, млн грн	Середній результат одного рішення, тис. грн	Висновок
2021	н/д	н/д	н/д	Відкриті джерела не дають повного річного набору даних для розрахунку
2022	н/д	н/д	н/д	Воєнний рік з різким скороченням імпорту, пільгами та зміною митних потоків
2023	18076	н/д	н/д	Найвища кількість рішень за доступний період, але без повної суми донарахувань середній результат не розраховується
2024	15168	2746,1	181,0	Кількість рішень зменшилася, але фінансовий результат став більш концентрованим
2025	12492	2900,0	232,1	Найвищий середній результат одного рішення, що вказує на точковіший відбір ризикових операцій

Джерело: складено автором на основі [39; 40]

У 2024–2025 рр. контроль митної вартості став менш масовим, але фінансово результативнішим. У 2024 р. одне рішення в середньому формувало 181,0 тис. грн донарахувань, а у 2025 р. – 232,1 тис. грн, тобто приріст становив 51,1 тис. грн на одне рішення. Це вказує на підвищення концентрації контролю на операціях із більшою фіскальною вагою. Проблемним залишається те, що донараховані суми від коригування митної вартості становили менш як 0,5% загальних митних платежів, а частина рішень переходила в судові спори.

Частку коригувань потрібно оцінювати через два рівні впливу: вплив на загальну митну базу та вплив на фактичні митні платежі. Показник частки донарахованих платежів є більш придатним для бюджетної оцінки, оскільки відкриті звіти Держмитслужби та аналітичні огляди подають суму донарахувань, але не розкривають повну річну суму збільшення митної вартості за всіма рішеннями (формули 2.3–2.4).

Частку скоригованої митної вартості у загальній митній вартості розраховують за формулою:

$$\text{ЧК}_{\text{МВ}} = \frac{\text{СК}_{\text{МВ}}}{\text{МВ}} \times 100, \quad (2.3)$$

де, $\text{ЧК}_{\text{МВ}}$ – частка скоригованої митної вартості у загальній митній вартості;
 $\text{СК}_{\text{МВ}}$ – сума коригування митної вартості; МВ – загальна митна вартість імпорту.

Частку донарахованих платежів у загальних митних платежах розраховують за формулою:

$$\text{ЧКп} = \frac{\text{Д}_{\text{МП}}}{\text{МП}} \times 100, \quad (2.4)$$

де, ЧКп – частка донарахованих платежів у загальних митних платежах;
 $\text{Д}_{\text{МП}}$ – донараховані платежі; МП – загальні митні платежі.

Розрахунки за доступними річними даними:

2024 р.:

$$\text{ЧКп} = \frac{2746,1}{591700,0} \times 100 = 0,46\%$$

2025 р.:

$$\text{ЧКп} = \frac{2900,0}{716100,0} \times 100 = 0,41\%$$

Коригування митної вартості має більшу контрольну, ніж бюджетну вагу. У 2024 р. донарахування становили 0,46% митних платежів, у 2025 р. – 0,41%. Тому зростання або зменшення кількості рішень не можна прямо ототожнювати з фіскальною ефективністю.

Застосування методів визначення митної вартості після коригування оцінено через послідовність, установлену Митним кодексом України: основним є метод за ціною договору, а перехід до кожного наступного методу потребує обґрунтованої неможливості використання попереднього (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Застосування методів визначення митної вартості після коригування

Метод визначення митної вартості	Частка застосування, %	Типові підстави застосування	Ризик спору	Висновок
Резервний метод	72,0	Відхилення ціни договору, використання цінової інформації митниці, сумніви щодо документів	Дуже високий	Найбільш конфліктний метод, бо часто спирається на внутрішню цінову інформацію та потребує сильного доказового обґрунтування
За подібними товарами	14,0	Порівняння з товарами близького призначення, характеристик і умов поставки	Високий	Ризик спору виникає через різницю в якості, партії, умовах поставки, торговельному рівні та даті ввезення
За ідентичними товарами	9,0	Наявність інформації про однакові товари з порівнянними умовами постачання	Середній	Метод більш стійкий, якщо митниця доводить ідентичність товару, кількість, дату поставки та комерційні умови
На основі віднімання вартості	4,0	Орієнтація на ціну подальшого продажу імпортованого товару в Україні	Середній	Застосування обмежене через потребу в підтверджених даних про реалізацію, націнку, витрати та прибуток
На основі додавання вартості	1,0	Розрахунок через виробничі витрати, прибуток і витрати продавця	Низький за частотою, високий за складністю	Практично рідкісний метод, бо митниця часто не має повного доступу до виробничої калькуляції іноземного постачальника

Джерело: складено автором на основі [4; 20; 23; 40]

Наведені результати відображають концентрацію коригувань за резервним методом, що підвищує конфліктність між митницею та імпортерами. Висока частка цього методу свідчить про частий перехід від перевірки ціни договору до використання довідкової або порівняльної цінової інформації. Найбільший ризик скасування рішень виникає тоді, коли митний орган не довів неможливість застосування попередніх методів і не обґрунтував числове значення скоригованої вартості.

Структуру методів визначення митної вартості після коригування подано через горизонтальну стовпчикову діаграму. Вона виокремлює перевагу резервного методу та його найбільший вплив на спірність рішень щодо митної вартості (рис. 2.5).

Рисунок 2.5 – Методи визначення митної вартості після коригування

Джерело: побудовано автором на основі [23;40]

Частка у діагностичній структурі становить 72,0%, тоді як методи за подібними й ідентичними товарами разом охоплюють 23,0%. Проблема контролю полягає не лише у факті сумніву щодо заявленої ціни, але в якості переходу до другорядних методів. Чим частіше митниця використовує резервний метод без повного пояснення попередніх етапів оцінки, тим вищим стає ризик адміністративного або судового скасування рішення.

Інструменти контролю митної вартості оцінено за їх здатністю виявляти ризикові декларації без надмірного навантаження на добросовісних імпортерів. Ключовими критеріями є вибірковість контролю, підтвердженість документами, зіставність цінових даних і обґрунтованість сумнівів щодо заявленої вартості (Додаток А, табл. 3.А). Найвищу частоту мають перевірка документів, запит додаткових документів та автоматизоване спрацювання ризиків. Найбільшу спірність формує порівняння з ціновою інформацією без повної зіставності товарів.

Післямитний контроль застосовується рідше, проте має вищу доказову силу, оскільки спирається на ширший масив фінансових і товаросупровідних даних.

Матрицю проблемності побудовано за двома критеріями: частота застосування інструменту та ризик виникнення спору (рис. 2.6). Оцінювання здійснено за 5-бальною шкалою, де 1 означає низький рівень, а 5 – високий рівень (Додаток А, табл. 4.А).

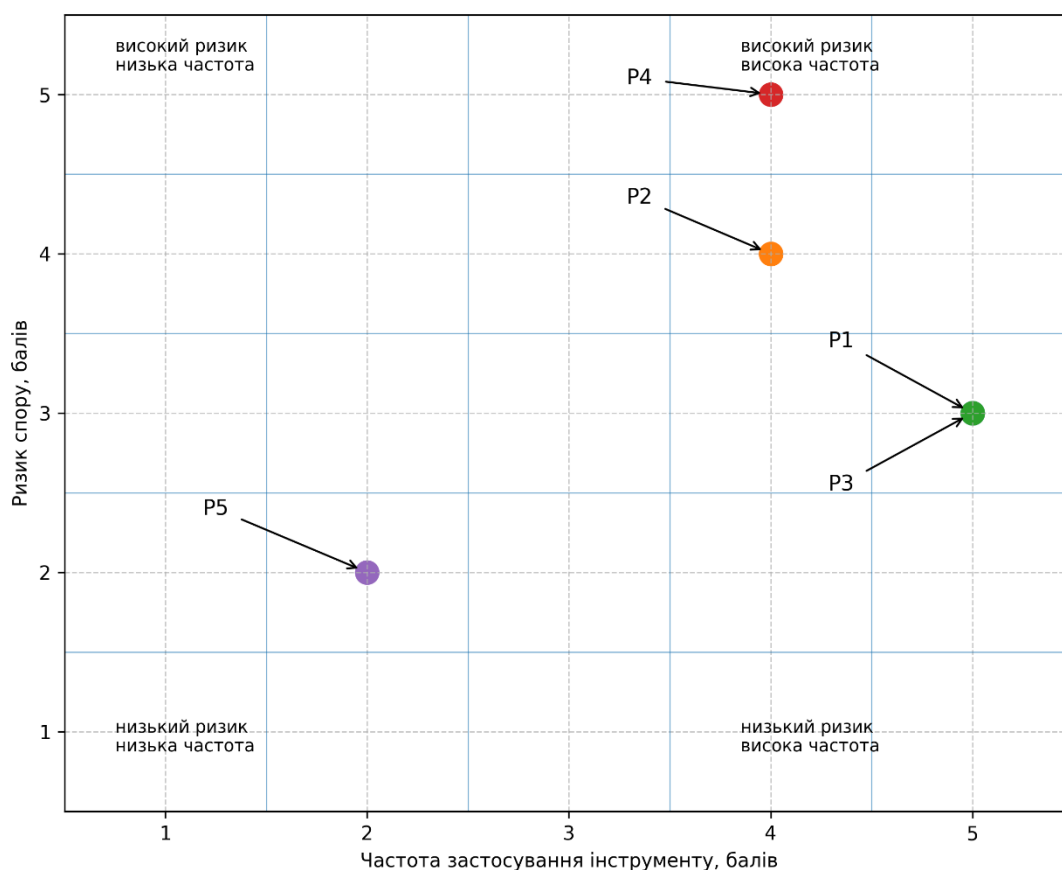

Рисунок 2.6 – Матриця проблемності інструментів контролю митної вартості

Джерело: побудовано автором на основі [23; 27; 39; 41]

Примітка: P1 – перевірка документів; P2 – запит додаткових документів; P3 – автоматизована система управління ризиками; P4 – порівняння з ціновою інформацією; P5 – післямитний контроль.

Найпроблемнішим інструментом є порівняння з ціновою інформацією: воно має високий ризик спору через складність доведення повної зіставності товарів. Автоматизована система управління ризиками та перевірка документів мають високу частоту застосування, але їх проблемність зростає тоді, коли спрацювання ризику не підкріплюється індивідуальним аналізом конкретної поставки. Найменш

конфліктним у матриці є післямитний контроль, хоча його потенціал використовується слабше, ніж контроль під час оформлення.

Регіональний розріз коригувань митної вартості використано для визначення митниць із найвищою інтенсивністю контролю цінових параметрів імпорту. У 2024 р. найбільше рішень припало на митниці з високим імпортним навантаженням, проте різна частота коригувань відносно кількості оформлень вказує на нерівномірність контрольної практики між митницями [39]. Рейтингове стовпчикове подання відображає митниці з найбільшою кількістю рішень про коригування митної вартості у 2024 р. (рис. 2.7).

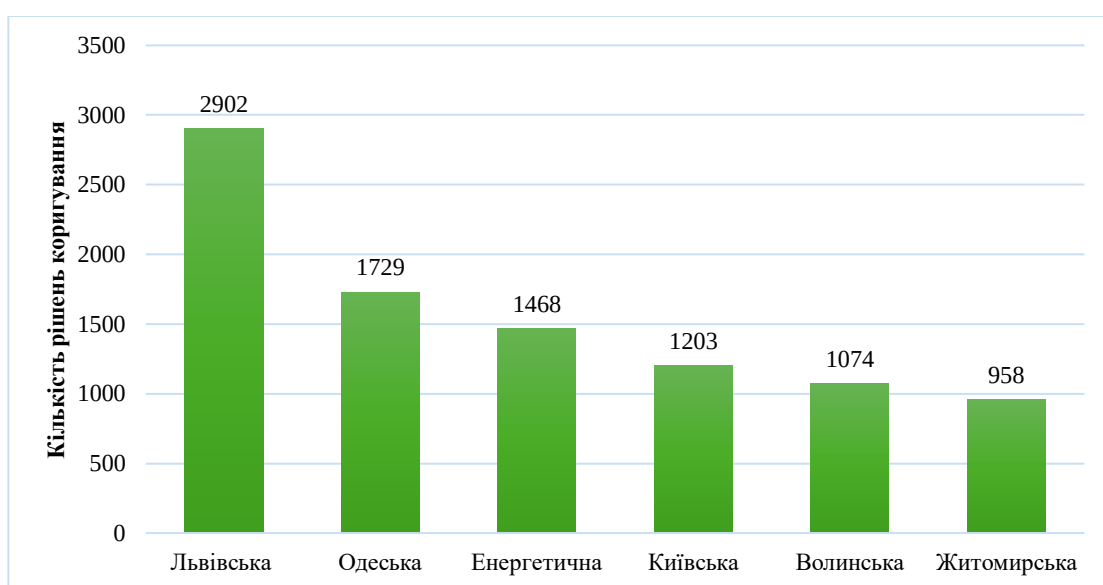

Рисунок 2.7 – Розподіл коригувань митної вартості за митницями

Джерело: побудовано автором на основі [39]

Коригування митної вартості були територіально концентровані: найбільший масив рішень зосередився у Львівській, Одеській та Енергетичній митницях. Це пояснюється поєднанням двох чинників: значного обсягу імпортних потоків і вищої уваги до ризикових товарних груп. При цьому відносний рівень коригувань не всюди збігався з абсолютним лідерством, тому для оцінки результативності митного контролю важливо враховувати не лише кількість рішень, а їх співвідношення з кількістю оформлень та подальший рівень оскарження.

Отже, у 2021–2025 рр. коригування митної вартості залишалося важливим інструментом митного контролю, але його прямий бюджетний ефект був обмеженим. У 2024 р. донарахування становили 0,46% загальних митних платежів, у 2025 р. – 0,41%, хоча середній результат одного рішення зріс із 181,0 до 232,1 тис. грн. Такі зміни вказують на точковіший відбір ризикових операцій, але проблемними залишаються висока спорність резервного методу, нерівномірність практики між митницями та потреба в сильнішому доказовому обґрунтуванні рішень.

2.3 Аналіз спорів щодо визначення митної вартості та оцінка результативності адміністративного оскарження

Спори щодо визначення митної вартості є показником якості рішень митних органів, оскільки саме під час адміністративного та судового оскарження перевіряються обґрунтованість сумнівів митниці, повнота доказів, правомірність переходу до другорядних методів оцінки та коректність розрахунку скоригованої вартості. У 2021–2025 рр. ця проблема набула практичного значення через високу кількість рішень про коригування, застосування резервного методу та значну частку справ, у яких платники податків оскаржували позицію митниць [4; 20; 42].

Динаміка адміністративного оскарження рішень про коригування митної вартості показує, наскільки бізнес готовий захищати заявлену ціну договору без переходу до суду. За даними Ради бізнес-омбудсмена, у 2021–2022 рр. оскаржувалося в середньому до 1,0% таких рішень, а за січень–квітень 2023 р. цей показник зріс до 2,9%. Частка скасування зросла з близько 1,0% у 2021 р. до 35,6% за січень–квітень 2023 р. (рис. 2.8). Держмитслужба оприлюднює окремі рішення за скаргами, проте зведеного річного масиву щодо адміністративного оскарження коригувань митної вартості за 2024–2025 рр. не подано. Причинами є воєнний

режим, обмежена деталізація митної інформації, безпекові ризики та фрагментарність даних за видами спорів.

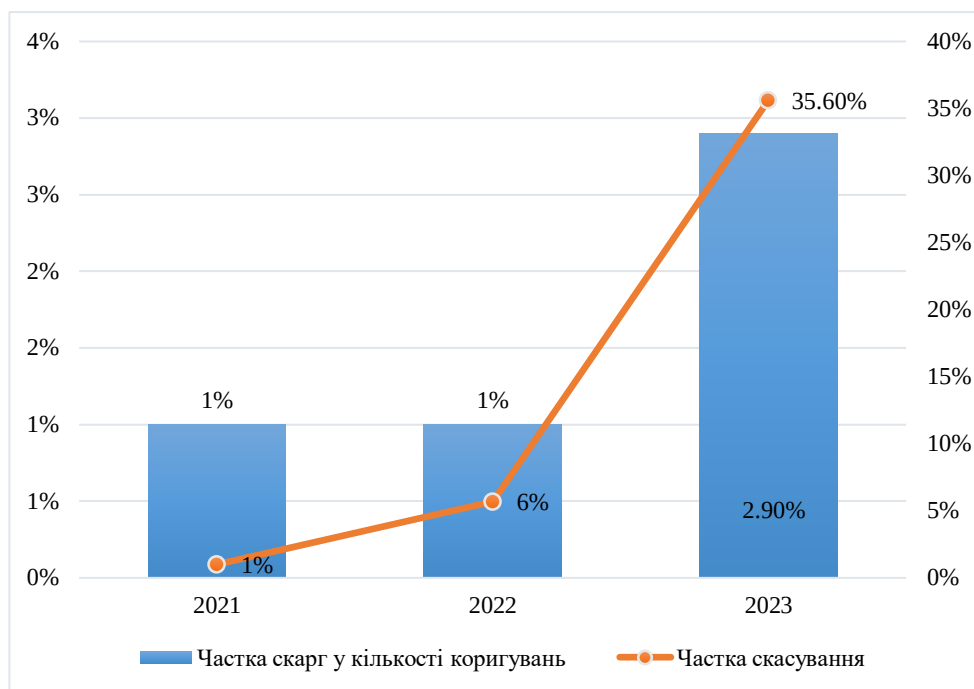

Рисунок 2.8 – Динаміка адміністративних скарг і скасованих рішень у 2021–2023 рр. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [38; 43]

Різкий перелом у 2023 р.: бізнес почав частіше використовувати адміністративне оскарження, а результативність перегляду зросла до 35,6%. Це вказує не лише на активізацію захисту імпортерів, але й на наявність проблем у первинних рішеннях митниць. Якщо рішення якісно мотивоване, містить зіставні цінові дані та чіткий перехід між методами оцінки, його скасування має бути поодиноким, а не системним явищем.

Судові спори щодо митної вартості відображають стійкість рішень митниць після їх перевірки судом. За даними Держмитслужби, основний масив таких спорів у 2021–2025 рр. завершувався на користь позивачів, що вказує на системну проблему доказового обґрунтування коригувань, переходу до другорядних методів оцінки та використання цінової інформації (табл. 2.6). Для розрахунку часток використано кількість судових справ щодо оскарження рішень про коригування митної вартості, вирішених на користь митниць і позивачів. Дані за 2021–2023 рр.

подано за січень–листопад, а за 2024–2025 рр. — за повний рік, відповідно до оприлюднених звітів Держмитслужби.

Таблиця 2.6 – Судові спори щодо визначення та коригування митної вартості у 2021–2025 рр.

Рік	Кількість судових справ	Сума спорів, млн грн	Частка справ на користь бізнесу, %	Частка справ на користь митниці, %
2021	2641	645,7	91,2	8,8
2022	1753	379,6	88,7	11,3
2023	3070	810,3	88,9	11,1
2024	5863	1701,2	92,5	7,5
2025	5986	2991,7	95,0	5,0

Джерело: складено автором на основі [42]

У 2024 р. на користь бізнесу вирішено 5426 справ із 5863, а у 2025 р. — 5687 справ із 5986. Частка рішень на користь митниці знизилася з 11,3% у 2022 р. до 5,0% у 2025 р., хоча сума спорів зросла до 2991,7 млн грн (рис. 2.9).

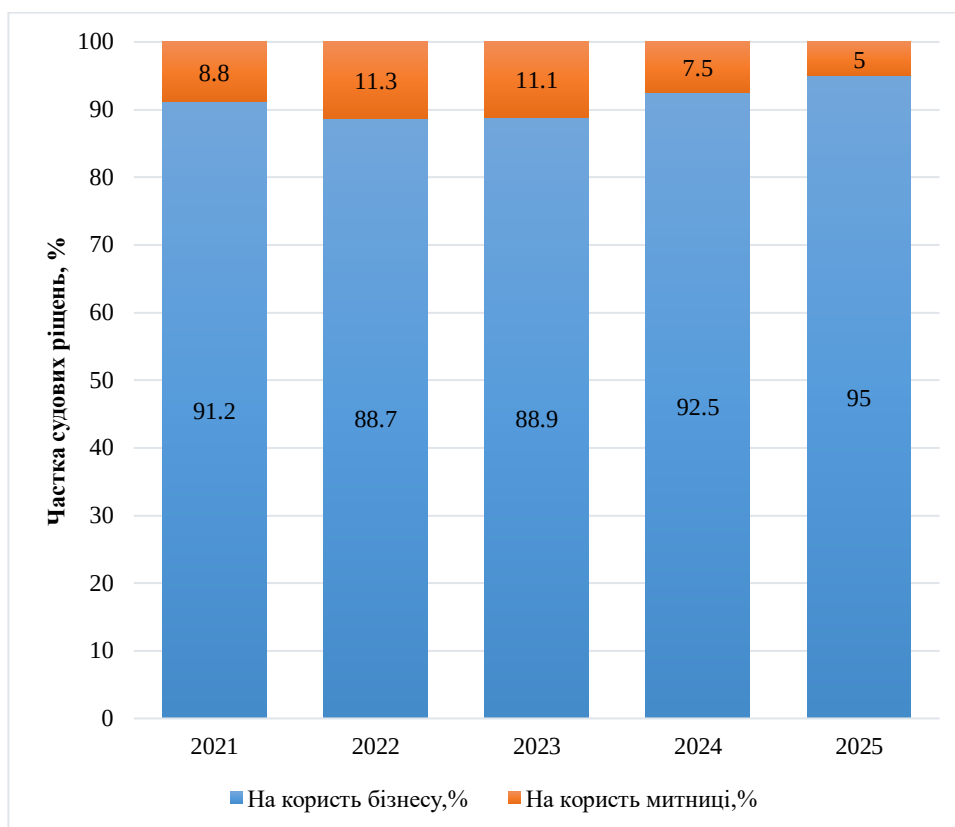

Рисунок 2.9 – Результати судових спорів щодо митної вартості за 2021-2025 рр. (%)

Джерело: побудовано автором на основі [42]

У 2021–2025 рр. зберігалася стійка перевага судових рішень на користь бізнесу: їх частка не опускалася нижче 88,7%, а у 2025 р. досягла 95,0%. Для митної практики це є критичним сигналом, оскільки значна кількість програних справ знижує довіру до коригувань митної вартості, створює витрати для бізнесу та навантажує судову систему. Основний резерв поліпшення полягає не у збільшенні кількості рішень про коригування, а в підвищенні доказової якості кожного рішення.

Причини спорів щодо митної вартості здебільшого пов'язані не з самим фактом контролю, а з якістю мотивування рішень митниці. Найбільш конфліктними є ситуації, де митний орган не доводить неможливість застосування ціни договору, використовує резервний метод, посилається на цінову інформацію без повної зіставності товарів або вимагає документи без чіткого зв'язку з виявленим сумнівом (табл. 2.7).

Таблиця 2.7 – Причини спорів щодо визначення митної вартості

Причина спору	Практичний прояв	Типові документи	Наслідок для декларанта	Рівень проблемності
1	2	3	4	5
Застосування резервного методу	Митниця відмовляється від ціни договору та визначає вартість за іншими даними	Контракт, інвойс, митна декларація, рішення про коригування	Збільшення бази платежів, картка відмови, перехід до оскарження	Дуже високий
Порівняння з ціною інформацією	Заявлена ціна порівнюється з іншими оформленнями або внутрішніми даними митниці	Інвойс, специфікація, довідкова цінова інформація, документи про товар	Ризик коригування через неповну зіставність товарів, партій і умов поставки	Високий
Вимога додаткових документів	Митниця вимагає підтвердження ціни, оплати, витрат, знижок або умов поставки	Платіжні документи, договори перевезення, рахунки за логістику, прайс-листи	Затримка оформлення, додаткове адміністративне навантаження, можливе коригування	Високий
Транспортні та супровідні витрати	Спір виникає через включення або невключення витрат до митної вартості	CMR, коносамент, рахунок перевізника, страховий поліс, експедиторський договір	Зміна митної бази через витрати на доставку, страхування або навантаження	Середній

Продовження таблиці 2.7

1	2	3	4	5
Формальні розбіжності в документах	Невідповідність даних у контракті, інвойсі, пакувальному листі або транспортних документах	Контракт, інвойс, пакувальний лист, сертифікат походження, платіжне доручення	Сумнів у достовірності заявленої вартості та запит додаткових пояснень	Середній

Джерело: складено автором на основі [4; 20; 23; 38; 42]

Найбільшу проблемність формують підстави, пов'язані з переходом від ціни договору до резервного методу та використанням цінової інформації. Вони підвищують судовий ризик, оскільки митниця має довести наявність обґрунтованого сумніву і неможливість застосування попередніх методів оцінки. Документальні розбіжності та транспортні витрати частіше мають технічний характер, проте за слабого обґрунтування також стають підставою для спору.

Структуру причин спорів подано як діагностичну оцінку, оскільки офіційний зведений розподіл за 2021–2025 рр. не оприлюднено. Горизонтальне стовпчикове подання виокремлює причини з найбільшим конфліктним потенціалом у практиці визначення митної вартості (рис. 2.10).

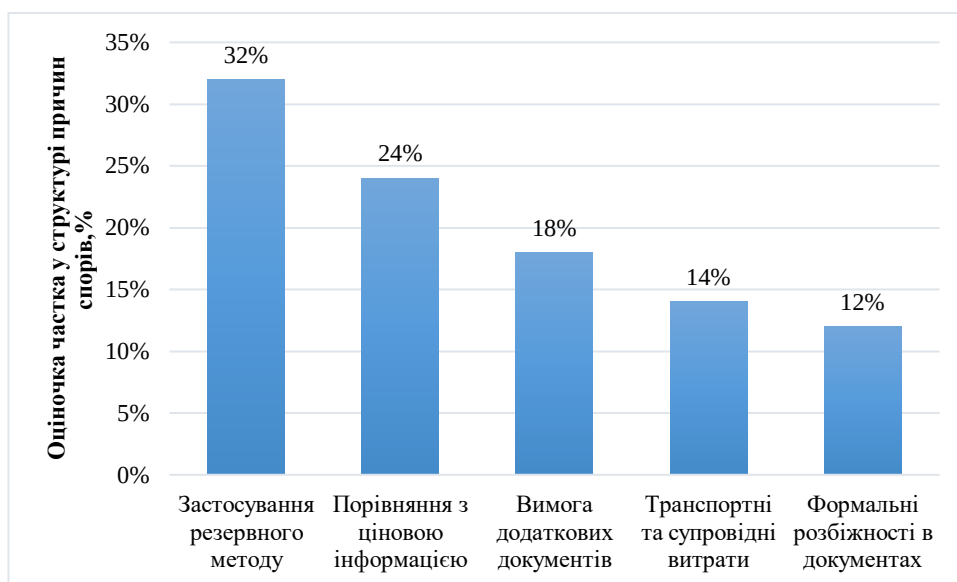

Рисунок 2.10 – Структура причин спорів щодо митної вартості, (%)

Джерело: побудовано автором на основі [38; 42]

Найбільша частка спорів припадає на застосування резервного методу, оціночно 32%, та порівняння з ціною інформацією, оціночно 24%. Головна проблема міститься не в обсязі імпорту, а в доказовій якості рішень про коригування. Якщо митниця не пояснює джерело порівняльної ціни, не доводить зіставність товарів і не обґрунтовує відмову від ціни договору, ризик скасування рішення істотно зростає.

Порівняння адміністративного та судового оскарження проведено за строками, витратами, доказовою силою, результативністю та практичною користю для імпортера. Адміністративний порядок є швидшим і менш витратним, проте судовий механізм має вищу доказову силу та кращу результативність у спорах щодо коригування митної вартості у 2021–2025 рр. (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Порівняння адміністративного та судового оскарження спорів щодо митної вартості

Критерій	Адміністративне оскарження	Судове оскарження	Перевага для бізнесу	Проблемний аспект
Тривалість розгляду	Швидший перегляд у межах митної системи	Триваліший процес із проходженням судових інстанцій	Адміністративне оскарження	Не завжди усуває спір остаточно
Фінансові витрати	Нижчі витрати на підготовку скарги	Вищі витрати на правову підтримку та судовий супровід	Адміністративне оскарження	Для складних спорів може бути недостатнім
Результативність	У 2023 р. частка скасування зросла до 35,6%	У 2025 р. 95,0% справ вирішено на користь бізнесу	Судове оскарження	Висока результативність досягається після тривалішого процесу
Доказова складність	Потребує пояснень, документів і аргументації щодо ціни договору	Потребує повного доказового пакета, правової позиції та аналізу судової практики	Судове оскарження	Високе навантаження на декларанта
Вплив на митну практику	Виправляє окремі рішення в межах адміністративного перегляду	Формує правові орієнтири для подальших спорів і рішень митниць	Судове оскарження	Судовий шлях не завжди швидко змінює поточну практику митниць

Джерело: складено автором на основі [20; 38; 42; 43]

Адміністративне оскарження є раціональним першим етапом захисту, коли імпортер прагне швидко переглянути слабо обґрунтоване рішення без значних витрат. Судове оскарження має вищу результативність і доказову вагу, але потребує більше часу та ресурсів. У спорах щодо митної вартості перехід бізнесу до суду частіше пов'язаний не із затягуванням оформлення, а з недостатньою стійкістю первинних рішень митниць та обмеженою ефективністю адміністративного перегляду.

Для порівняльного профілю використано 5-бальну оцінку за критеріями швидкості, низьких витрат, результативності, доказової стійкості та впливу на митну практику. 1 бал означає слабку позицію механізму, 5 балів — сильну позицію (рис. 2.11).

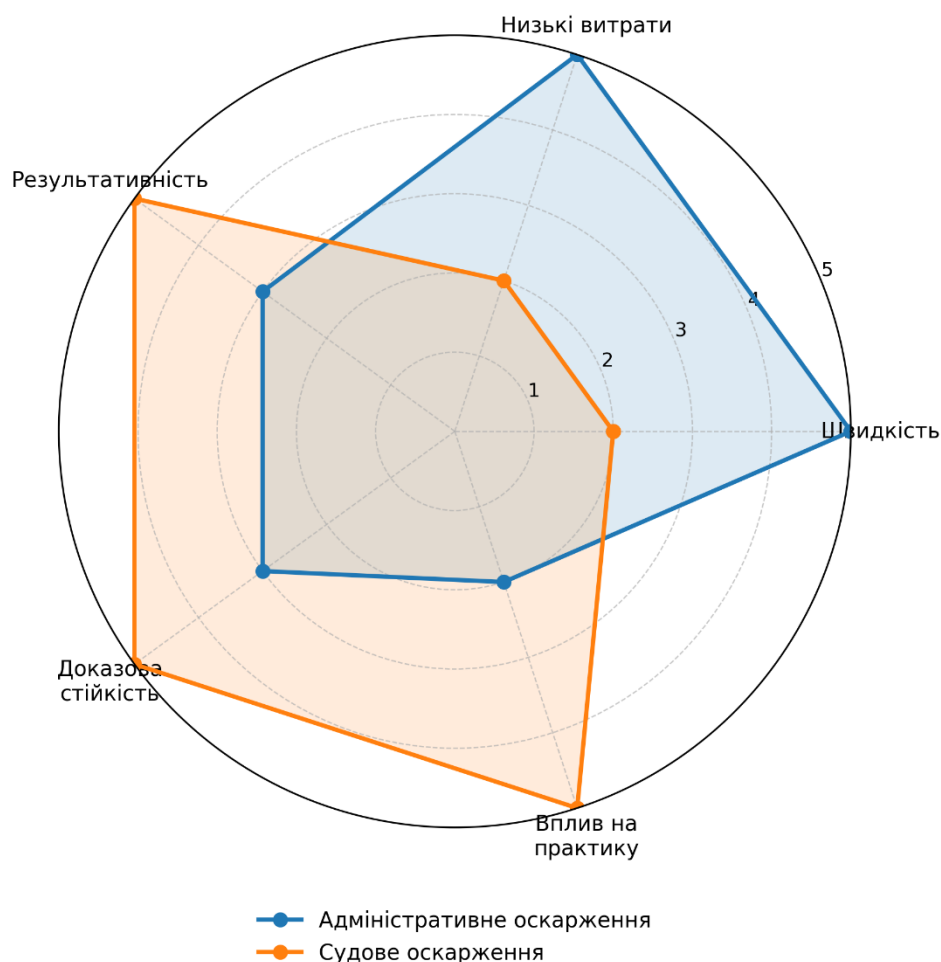

Рисунок 2.11 – Порівняльний профіль адміністративного та судового оскарження

Джерело: побудовано автором на основі [38;42;43]

Адміністративне оскарження переважає за швидкістю та нижчими витратами, тому придатне для первинного перегляду рішень. Судове оскарження має вищу результативність, доказову стійкість і вплив на майбутню практику. Слабке місце системи полягає не у відсутності механізмів захисту, а в переході значної частини спорів до суду через недостатнє обґрунтування коригувань митної вартості.

SWOT-аналіз спрямовано на оцінку практичної здатності механізмів оскарження виправляти слабко обґрунтовані коригування митної вартості. Акцент зроблено на доказовій якості рішень митниць, результативності судового захисту та обмеженій прозорості зведеної адміністративної статистики (табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – SWOT-аналіз системи оскарження спорів щодо визначення митної вартості в Україні

	Сильні сторони	Слабкі сторони
	S1. Наявність двох каналів захисту: адміністративного та судового оскарження. S2. Висока результативність судового захисту бізнесу у спорах щодо коригування митної вартості. S3. Наявність судової практики Верховного Суду, яка формує орієнтири для оцінки доказів митниці. S4. Оприлюднення Держмитслужбою даних щодо судових спорів за видами рішень.	W1. Низька стійкість частини рішень митниць у суді. W2. Недостатнє обґрунтування переходу від ціни договору до резервного методу. W3. Неповна зведена статистика щодо адміністративного оскарження за 2024–2025 рр. W4. Високий ризик формального використання цінової інформації без повної зіставності товарів.
Можливості	S-O	W-O
O1. Посилення доказових стандартів у рішеннях про коригування. O2. Розширення відкритої статистики за адміністративними скаргами. O3. Використання судової практики для уніфікації рішень митниць. O4. Розвиток ризик-орієнтованого контролю замість масових коригувань.	S1-O1: використати адміністративний перегляд як швидкий фільтр для виправлення рішень із недостатніми доказами. S1-O2: доповнити адміністративний канал публічною зведеною статистикою за видами скарг. S2-O3: застосовувати судові висновки для зменшення повторюваних помилок митниць. S3-O4: інтегрувати правові позиції Верховного Суду в ризик-профілі та методичні рекомендації митниць.	W1-O1: зменшити частку програних справ через чіткіше мотивування сумнівів щодо митної вартості. W1-O2: запровадити регулярне розкриття статистики скасованих рішень за адміністративним переглядом. W2-O3: узгодити застосування другорядних методів з актуальною судовою практикою. W4-O4: замінити формальне порівняння цін точковим аналізом товару, партії, умов поставки та дати імпорту.

Продовження таблиці 2.9

Загрози	S-T	W-T
T1. Збереження високої частки судових рішень на користь бізнесу. T2. Зростання витрат імпортерів на правовий супровід спорів. T3. Перевантаження судової системи типовими спорами щодо митної вартості. T4. Посилення недовіри бізнесу до рішень митних органів.	S2-T1: використовувати результати судових справ як сигнал для перегляду внутрішньої практики коригувань. S2-T2: скорочувати кількість типових спорів через якісніше адміністративне виправлення помилок. S3-T1: закріпити в роботі митниць єдині критерії доведення неможливості застосування ціни договору. S3-T2: зменшити витрати бізнесу через прогнозованість правових позицій у спорах.	W1-T1: висока частка скасувань може зберігатися, якщо рішення митниць не матимуть повного доказового обґрунтування. W1-T2: слабка якість первинних рішень збільшує витрати імпортерів на адвокатів, експертизи та судовий супровід. W2-T1: необґрунтований перехід до резервного методу підвищує ризик програшу митниць у судах. W4-T3: формальне цінове порівняння може збільшувати кількість однотипних справ і навантаження на суди.

Джерело: складено автором

Система оскарження має достатні правові інструменти для захисту імпортерів, але слабким місцем залишається якість первинних рішень про коригування митної вартості. Найбільший ризик формують резервний метод, цінові порівняння без повної зіставності та неповна адміністративна статистика. Головний напрям поліпшення полягає у переході від кількісного контролю до доказово сильних, прозорих і прогнозованих рішень митниць.

Інтегральна оцінка проблемності спорів щодо митної вартості поєднує кількісні та якісні ознаки конфлікту між митницею і бізнесом (Додаток А, табл. 5.А. Для оцінювання використано 5-бальну шкалу, де 1 бал означає низьку проблемність, а 5 балів — критичну проблемність показника.

Інтегральний показник проблемності спорів розраховано за формулою:

$$ІПс = \sum O_i \times B_i, \quad (2.6)$$

де, ІПс – інтегральний показник проблемності спорів; O_i – оцінка окремого показника; B_i – вага показника.

Розрахунок:

$$ІПс = 5 \times 0,25 + 5 \times 0,25 + 4 \times 0,20 + 3 \times 0,15 + 5 \times 0,15 = 4,50 \text{ бала}$$

Отримане значення 4,50 бала з 5,00 свідчить про високий рівень проблемності спорів щодо митної вартості. Найбільший вплив на інтегральний показник мають частота спорів, висока частка судових рішень на користь бізнесу та повторюваність причин скасування рішень митниць (рис. 2.12).

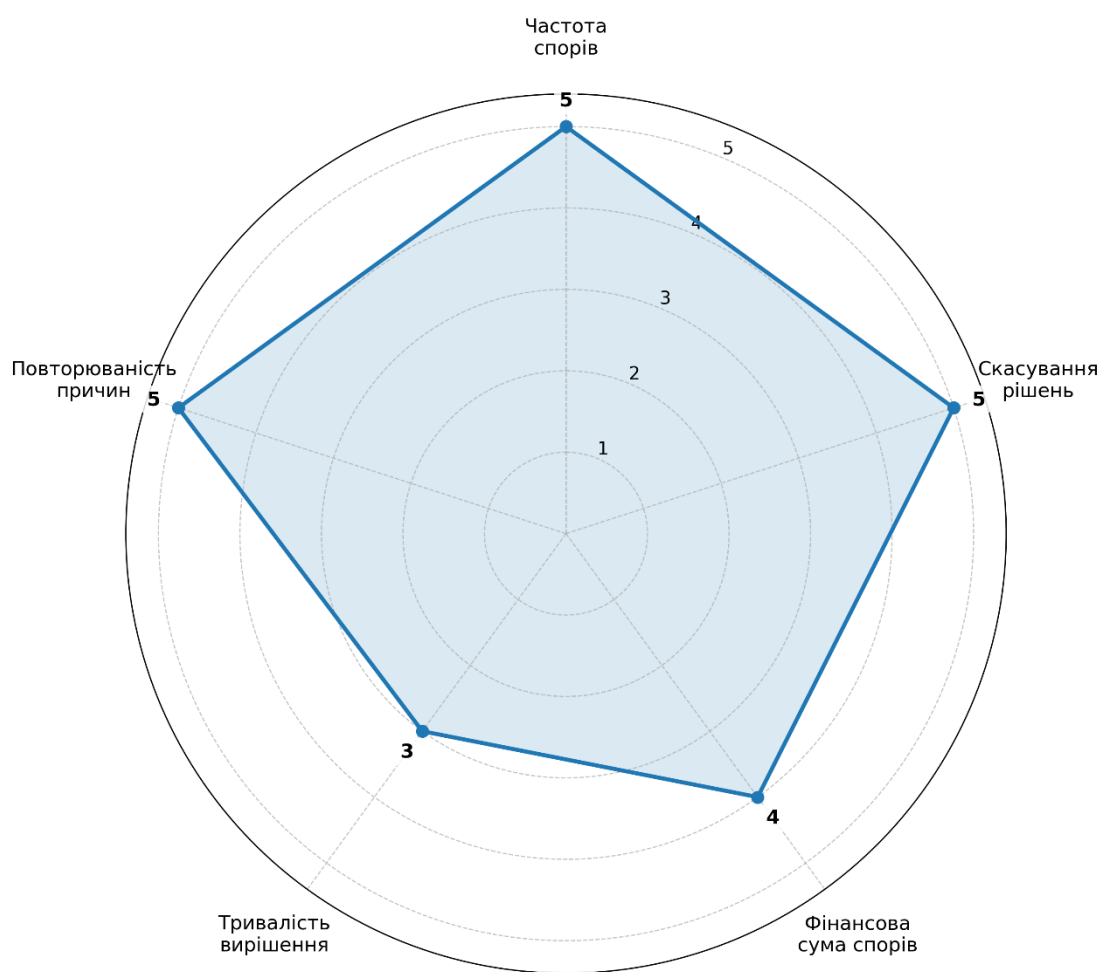

Рисунок 2.12 – Інтегральний профіль проблемності спорів щодо митної вартості, (бал)

Джерело: побудовано автором на основі [38;42;43]

Найгострішими зонами є частота спорів, частка справ на користь бізнесу та повторюваність причин. Менш критичною, але все ще значущою є тривалість

вирішення, оскільки вона не завжди впливає на правову перемогу, але збільшує витрати бізнесу. Зниження проблемності можливе лише через підвищення доказової якості рішень про коригування, чітке обґрунтування резервного методу та зменшення типових помилок у цінових порівняннях.

Отже, аналіз коригувань митної вартості показав, що у 2023–2025 рр. контроль став менш масовим, але фінансово концентрованішим: кількість рішень зменшилася з 18076 до 12492, а середній результат одного рішення зріс до 232,1 тис. грн. Прямий бюджетний ефект залишався низьким, оскільки донарахування у 2024–2025 рр. становили менш як 0,5% митних платежів, тому головною проблемою є не обсяг коригувань, а якість ризик-відбору, доказовість рішень і нерівномірність практики між митницями.

Під час аналізу визначено три орієнтири, які можуть бути покладені в основу напрямів удосконалення державного регулювання формування митної вартості:

1) посилення доказової якості рішень про коригування митної вартості. Це потрібно для зменшення кількості слабо обґрунтованих рішень, які створюють спори з бізнесом і не формують значного бюджетного ефекту;

2) перехід від масового коригування до точного ризик-відбору декларацій. Акцент має бути на товарах із високою фіскальною вагою, повторюваними ціновими відхиленнями та ризиком заниження митної вартості;

3) уніфікація практики митниць через єдині аналітичні орієнтири. Це спрямовано на зменшення регіональної нерівномірності, коли однакові товарні операції можуть отримувати різну контрольну оцінку в різних митницях.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМУВАННЯ МИТНОЇ ВАРТОСТІ

3.1 Напрями удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості в Україні

Напрями удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості мають виходити з діагностованих проблем: низької судової стійкості рішень про коригування, високої спорності резервного методу, незначної частки донарахувань у загальних митних платежах та нерівномірної практики між митницями. На цій основі пропозиції мають бути спрямовані не на збільшення кількості коригувань, а на підвищення доказової якості рішень, точність ризик-відбору декларацій, єдність контрольних підходів і зменшення конфліктності між митними органами та декларантами.

Проблеми контролю митної вартості згруповано за впливом на бюджет, бізнес і якість рішень митних органів (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Аналітичне узагальнення проблем контролю митної вартості в Україні

Діагностичний прояв	Наслідок для бюджету	Наслідок для бізнесу	Напрямок удосконалення
1	2	3	4
<i>1. Низька судова стійкість рішень про коригування</i>			
Висока частка судових рішень на користь декларантів у спорах щодо митної вартості	Втрата очікуваних донарахувань, витрати на супровід спорів, зниження довіри до контрольних рішень	Додаткові витрати на правовий захист, затримка оформлення, непередбачуваність результату	Стандартизація доказової бази та обов'язкове мотивування кожного етапу коригування
<i>2. Висока спорність резервного методу</i>			
Часте застосування резервного методу без достатнього пояснення неможливості використання попередніх методів	Ризик скасування рішень і зменшення фактичного фіскального ефекту	Зростання кількості оскаржень, потреба доводити правомірність ціни договору	Запровадження чек-листа переходу від ціни договору до другорядних методів

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4
<i>3. Мала бюджетна частка донарахувань</i>			
Донарахування від коригувань становлять менш як 0,5% загальних митних платежів	Обмежений прямий фінансовий результат контролю	Відчутне адміністративне навантаження за невеликого бюджетного ефекту	Перехід від масового коригування до точного ризик-відбору декларацій
<i>4. Нерівномірність практики між митницями</i>			
Різна активність митниць щодо коригувань за схожих товарних операцій	Нестабільність результатів контролю та різна фіскальна віддача за регіонами	Нерівні умови для декларантів у різних митницях	Уніфікація контрольних орієнтирів і створення єдиної аналітичної бази цінкових відхилень
<i>5. Недостатня прозорість адміністративного оскарження</i>			
Неповна зведена статистика щодо скарг і скасованих рішень за видами спорів	Ускладнення оцінки ефективності адміністративного перегляду	Обмежена можливість прогнозувати результат оскарження	Регулярний моніторинг скарг, причин скасування та повторюваних помилок митниць
<i>6. Слабке використання післямитного контролю</i>			
Основний акцент зберігається на контролі під час оформлення, а не після завершення операції	Втрата можливості перевіряти операції за повнішим масивом даних	Затримки на етапі оформлення замість перевірки після випуску товару	Посилення післямитного контролю для складних, високовартісних і ризикових поставок

Джерело: складено автором

Головна проблема контролю митної вартості пов'язана не з нестачею інструментів, а з якістю їх застосування. Найкритичнішими залишаються слабка доказова база, спірне використання резервного методу та різна практика митниць. Удосконалення має бути спрямоване на точний ризик-відбір, єдині правила мотивування рішень і посилення післямитного контролю.

Напрями удосконалення мають бути зорієнтовані на проблеми з найбільшим впливом на бюджетну результативність і рівень спорів. Пріоритет становлять інструменти підвищення доказової якості, уніфікації практики митниць та переходу до точного ризик-орієнтованого контролю митної вартості (Додаток Б, табл. 1.Б). Найвищу пріоритетність мають напрями, які одночасно впливають на якість рішень і зменшення спорів. Найбільш результативними можуть бути доказовий стандарт, чек-лист переходу до другорядних методів та точний ризик-відбір, оскільки саме

вони усувають причини судового скасування рішень. Єдина база цінових відхилень і післямитний контроль мають підтримувальну роль, але без них складно забезпечити однакову практику митниць та зменшити тиск на декларантів під час оформлення.

Логіку удосконалення контролю митної вартості подано як послідовний зв'язок між виявленими проблемами, управлінськими змінами та очікуваним результатом. Блок-схема відображає перехід від слабкої доказовості, неточного ризик-відбору й різної практики митниць до якіснішого та менш конфліктного контролю (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Логічна схема удосконалення контролю митної вартості

Джерело: побудовано автором

Схема показує, що удосконалення контролю митної вартості має будуватися не навколо збільшення кількості коригувань, а навколо підвищення якості рішень і єдності контрольної практики. Якщо доказова база буде сильнішою, ризик-відбір точнішим, а підходи митниць більш уніфікованими, це дасть змогу зменшити кількість спорів і підвищити якість бюджетного контролю.

Пріоритетність напрямів удосконалення визначено за впливом на бюджетну результативність, здатністю зменшувати кількість спорів і складністю реалізації. Ранжування проведено за 5-бальною шкалою, де 1 бал означає низький рівень, а 5 балів – високий рівень, що дозволяє виокремити першочергові управлінські рішення (Додаток Б, табл. 2.Б). Найвищий пріоритет має точний ризик-відбір декларацій, оскільки він поєднує значний бюджетний ефект, зменшення спорів і помірну складність впровадження (рис. 3.2). Доказовий стандарт рішень також є пріоритетним, адже слабка аргументація часто спричиняє скасування коригувань. Уніфікація практики митниць і післямитний контроль потребують більших організаційних змін, через що мають формувати другий етап удосконалення.

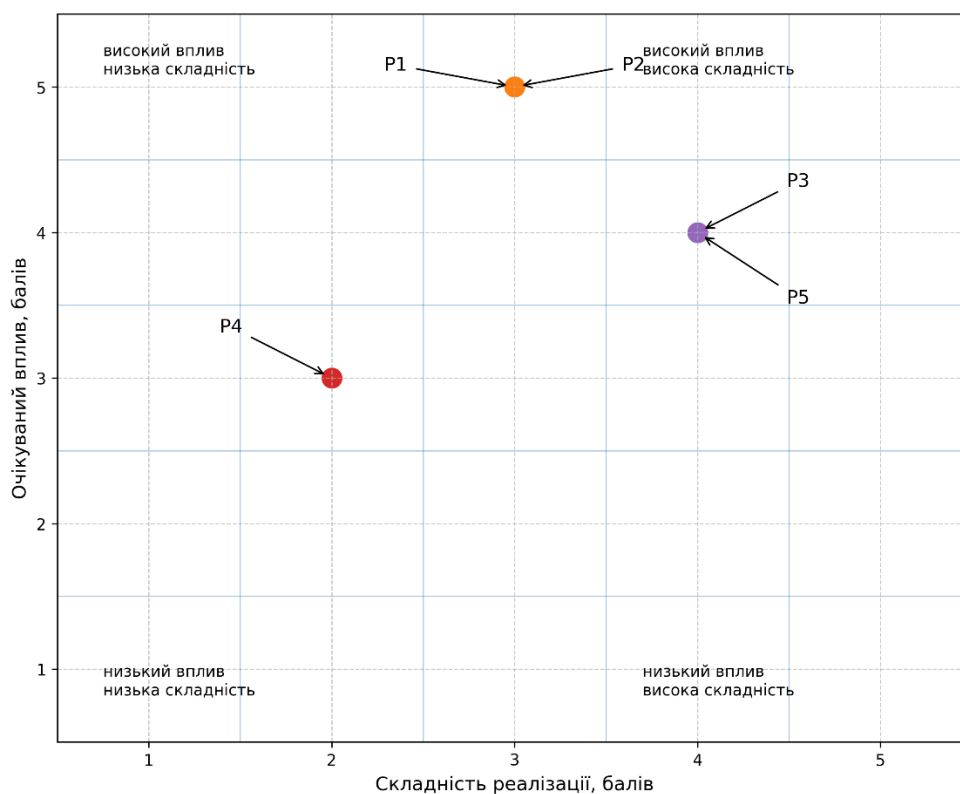

Рисунок 3.2 – Матриця пріоритетності напрямів удосконалення митної вартості

Джерело: побудовано автором

Примітка: P1 – доказовий стандарт; P2 – ризик-відбір; P3 – уніфікація практики митниць; P4 – відкритий моніторинг спорів; P5 – післямитний контроль.

Матриця показує, що у зоні найкращого управлінського рішення перебувають P1 і P2, оскільки вони дають високий вплив за помірної складності

реалізації. Р3 і Р5 також є важливими, але потребують більш складної організаційної координації. Р4 має нижчий бюджетний ефект, проте є цінним підтримувальним інструментом, бо створює інформаційну основу для коригування практики митниць і для подальшого зниження конфліктності у сфері митної вартості.

Цільовий профіль системи контролю митної вартості визначено за характеристиками, що безпосередньо впливають на якість рішень, рівень спорності та бюджетну результативність. Візуалізацію проведено через радарне подання за 5-бальною шкалою, де 1 бал означає низький рівень, а 5 балів — цільовий високий рівень розвитку характеристики (рис. 3.3).

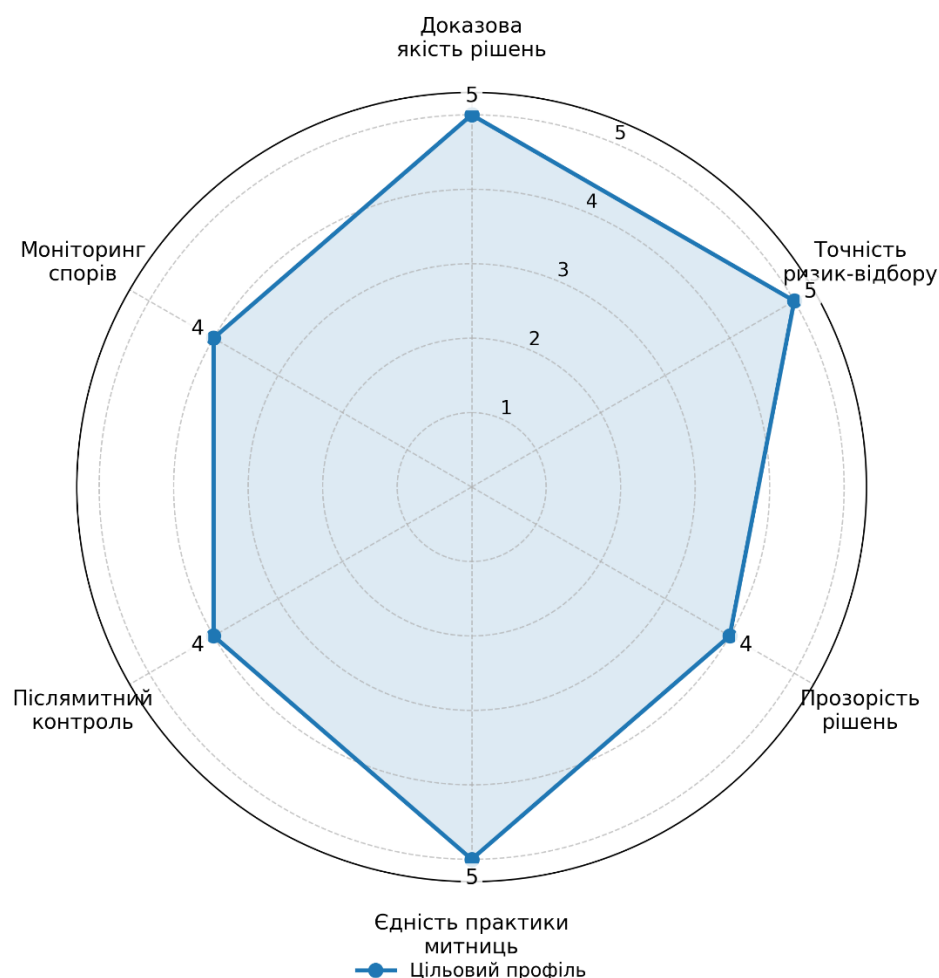

Рисунок 3.3 – Цільовий профіль удосконаленої системи контролю митної вартості

Джерело: побудовано автором

Цільова модель контролю митної вартості має бути найсильнішою за доказовою якістю рішень, точністю ризик-відбору та єдністю практики митниць. Високі орієнтири також встановлено для прозорості рішень, післямитного контролю та моніторингу спорів. Удосконалення має формувати узгоджену систему, у якій контроль є точним, передбачуваним і менш конфліктним для бізнесу.

Отже, удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості має спиратися на три пріоритети: доказову якість рішень, точний ризик-відбір декларацій і єдину практику митниць. Реалізація цих напрямів дасть змогу зменшити кількість спорів, підвищити стійкість рішень про коригування та посилити бюджетну результативність контролю без надмірного адміністративного тиску на бізнес.

3.2 Використання позитивного зарубіжного досвіду регулювання та контролю митної вартості

Зарубіжний досвід регулювання та контролю митної вартості потрібен для відбору інструментів, які можуть зменшити кількість спорів в Україні та підвищити якість рішень митниць. Найбільш придатними є моделі, де контроль базується на доказах, попередніх консультаціях, ризик-аналізі, зрозумілих інструкціях для імпортерів і післямитній перевірці складних операцій.

Порівняльний аналіз варто будувати не за формальною належністю країни до певної правової системи, а за практичною придатністю інструментів для України. Для цього обрано ЄС, США, Канаду, Велику Британію та Австралію, оскільки їхні митні органи публікують детальні правила, роз'яснення або довідники щодо визначення митної вартості (табл. 3.2). Європейська Комісія формує регулювання митної вартості на основі Митного кодексу Союзу та практичних роз'яснень, що зменшує різне трактування методів оцінки між митними адміністраціями. У США СВР використовує попередні роз'яснення та базу митних

рішень, тому імпортер може заздалегідь оцінити ризики декларування вартості. У Канаді CBSA подає покрокові шаблони розрахунку митної вартості, що підсилює документальне підтвердження ціни договору. У Великій Британії HMRC використовує технічний довідник за шістьма методами оцінки, який деталізує порядок вибору методу та складові вартості. Australian Border Force робить акцент на правильності ціни, кількості, одиниць виміру та виробничих складових, що важливо для ризик-аналізу імпортерських операцій.

Таблиця 3.2 – Зарубіжний досвід регулювання та контролю митної вартості

Країна	Інструмент контролю	Практичне значення	Можливість адаптації в Україні	Обмеження адаптації
ЄС	Єдині правила митної оцінки, компедіум і роз'яснення до Митного кодексу Союзу	Зменшення різного трактування методів оцінки між митними органами	Висока: можна використати як основу для єдиних методичних орієнтирів митниць	Потребує узгодження з українським законодавством і практикою Держмитслужби
США	Попередні роз'яснення, інформування імпортерів, база митних рішень СВР	Дає бізнесу можливість заздалегідь перевірити складні питання вартості	Середньо-висока: можна запровадити електронний формат попередніх консультацій	Потребує підготовки фахівців і стабільної практики виконання роз'яснень
Канада	Довідник CBSA з шаблонами розрахунку за методами митної оцінки	Допомагає імпортеру документально обґрунтувати вартість до моменту спору	Висока: доцільно адаптувати шаблони для українських декларантів і митниць	Потрібна уніфікація українських документів і цифрових форм
Велика Британія	Технічний довідник HMRC щодо шести методів визначення митної вартості	Пояснює, коли застосовується кожен метод і які коригування потрібні	Висока: може бути основою для українського практичного довідника	Потребує регулярного оновлення та прив'язки до судової практики України
Австралія	Контроль ціни, кількості, одиниці виміру та виробничих складових вартості	Зменшує ризик помилкового спрацювання ризиків через неправильні кількісні дані	Середня: корисно для товарів, де одиниця виміру прямо впливає на ціну	Потребує якісних товарних даних і дисципліни декларування

Джерело: складено автором на основі [44; 45; 46; 47; 48]

Для України найбільш цінними є не повне копіювання зарубіжних моделей, а вибір окремих практичних інструментів. ЄС і Велика Британія корисні для уніфікації методичних правил, США – для попередніх консультацій і бази рішень, Канада – для шаблонів розрахунку, Австралія – для посилення якості кількісних і цінових даних. Найбільший адаптаційний ефект може дати поєднання цих елементів у єдиний доказово-аналітичний контур контролю митної вартості.

Порівняльний профіль зарубіжних моделей сформовано за критеріями доказовості рішень, попередніх консультацій, ризик-аналізу, післямитного контролю та придатності для України. Оцінювання проведено за 5-бальною шкалою, де 1 бал означає слабкий прояв критерію, а 5 балів — високий рівень (рис. 3.4).

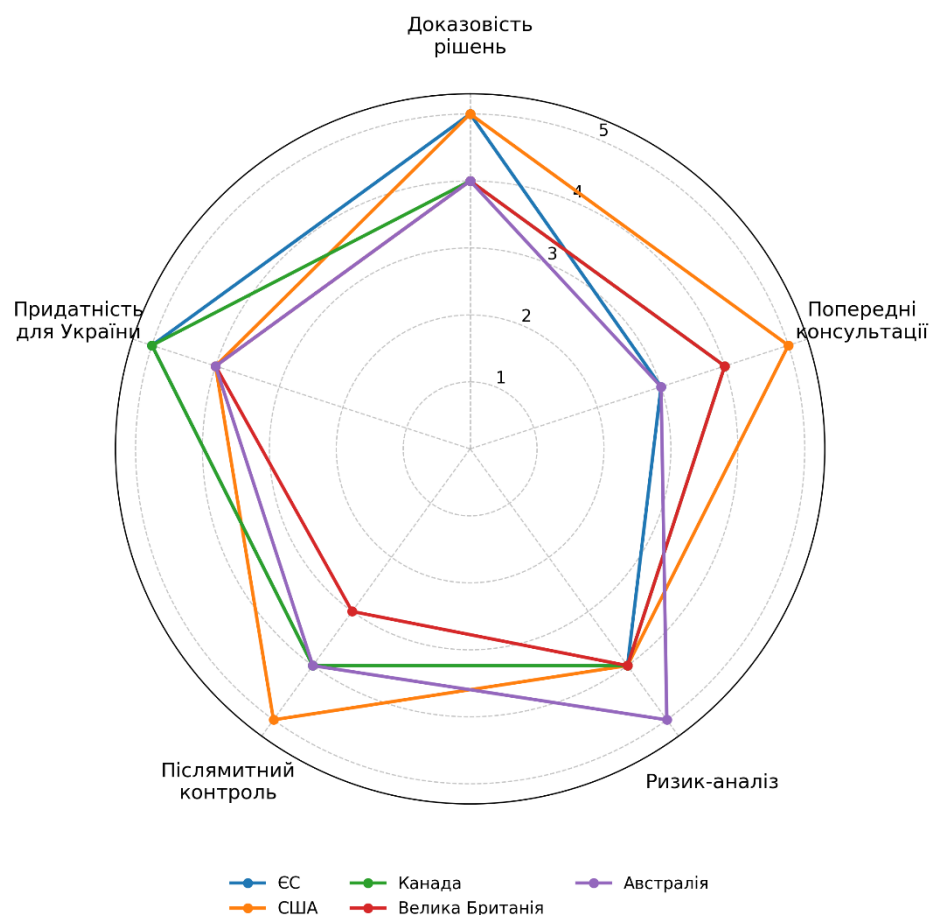

Рисунок 3.4 – Порівняльний профіль зарубіжних моделей контролю митної вартості

Джерело: побудовано автором

Найпридатнішими для України є елементи моделей ЄС, Канади та США, оскільки вони посилюють єдність правил, розрахункову обґрунтованість і прогнозовану взаємодію з бізнесом. Адаптація має поєднувати доказовий стандарт, попередню консультацію, шаблон розрахунку, профіль ризику та післямитну перевірку.

Адаптація зарубіжного досвіду має бути вибірковою та спрямованою на зниження спорності митної вартості (Додаток Б, табл. 3.Б). Найбільш придатними для України є доказовий стандарт рішення, шаблони розрахунку митної вартості та цифровий ризик-профіль товарів, оскільки вони відповідають проблемам судового скасування коригувань, спорності резервного методу та низької бюджетної частки донарахувань (рис. 3.5).

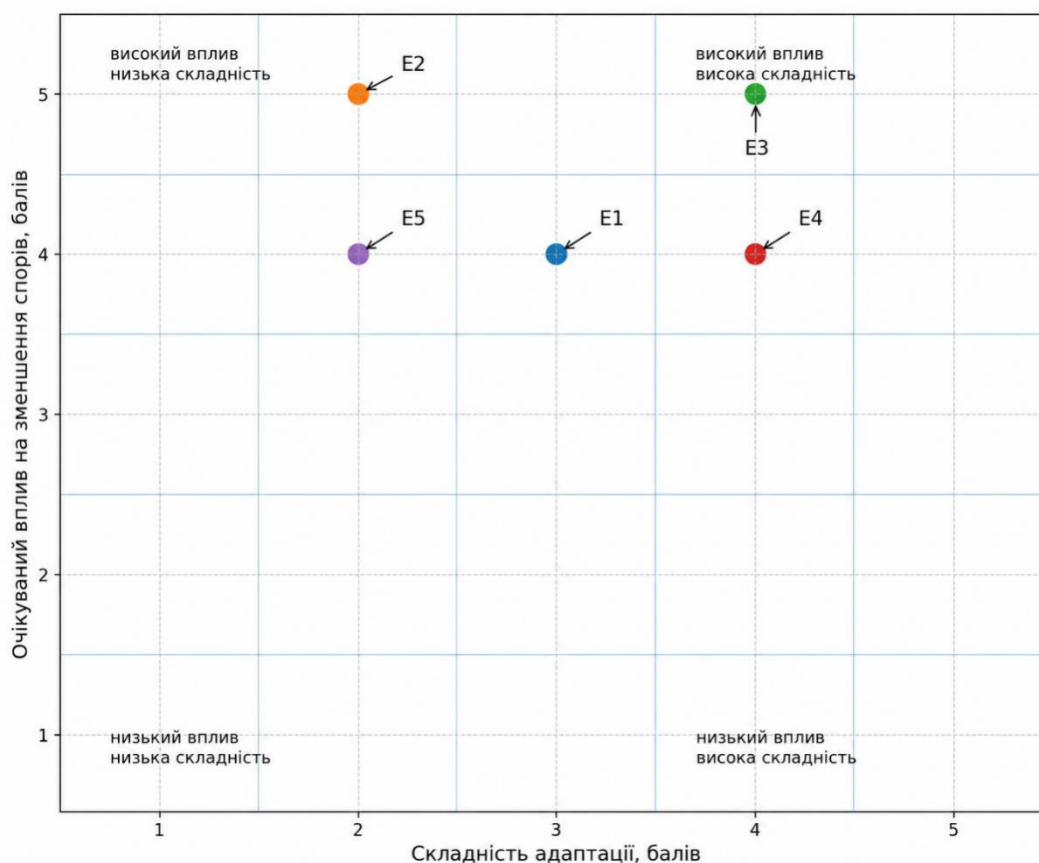

Рисунок 3.5 – Матриця придатності зарубіжних інструментів для України

Джерело: побудовано автором на основі [44; 45; 46; 47; 48]

Найкраще співвідношення впливу та складності має E2, тобто єдиний доказовий стандарт рішення про коригування. E5 також є швидким інструментом

адаптації, бо шаблони розрахунку можна впровадити без глибокої перебудови митної системи. Е3 і Е4 мають високий очікуваний вплив, але потребують складнішої організаційної та цифрової підготовки.

Отже, зарубіжний досвід підтверджує, що для України найбільш придатними є інструменти, які підвищують доказовість рішень, дають бізнесу попередню визначеність і посилюють ризик-орієнтований контроль. Першочергове значення мають єдиний доказовий стандарт, шаблони розрахунку митної вартості, цифровий ризик-профіль і післямитна перевірка складних операцій, оскільки вони прямо зменшують спорність коригувань та підвищують якість державного контролю.

3.3 Пропозиції щодо впровадження регуляторних інструментів контролю митної вартості

Проект впровадження єдиного аналітично-доказового контуру контролю митної вартості в Україні спрямований на практичне усунення проблем, виявлених під час аналізу коригувань і спорів щодо митної вартості. Його зміст полягає у поєднанні доказового стандарту рішень, цифрового ризик-відбору, єдиної бази цінових відхилень, моніторингу скасованих рішень і післямитного контролю складних операцій.

Термін реалізації проекту: вересень 2026 р. – серпень 2027 р. Мета проекту полягає у зменшенні кількості слабо обґрунтованих рішень про коригування митної вартості, підвищенні точності ризик-відбору декларацій та уніфікації практики митниць. Очікуваний результат має проявитися у зниженні спорності, підвищенні судової стійкості рішень і зростанні фінансової результативності одного коригування без посилення адміністративного тиску на добросовісний бізнес.

Склад регуляторних інструментів проєкту сформовано як пов'язану систему контролю митної вартості. Кожен інструмент спрямований на усунення конкретної проблеми, виявленої під час діагностики (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Регуляторні інструменти проєкту удосконалення контролю митної вартості

Інструмент	Призначення	Очікуваний результат	Відповідальний суб'єкт	Строк впровадження
Доказовий чек-лист рішення про коригування	Фіксація обов'язкових елементів обґрунтування: джерело ціни, зіставність товару, умови поставки, партія, дата імпорту	Підвищення судової стійкості рішень і зменшення формальних коригувань	Держмитслужба, Мінфін, юридичний підрозділ Держмитслужби	Вересень–листопад 2026 р.
Цифровий ризик-профіль митної вартості	Відбір декларацій за товаром, країною походження, історією декларанта, ціновим відхиленням і фіскальною вагою	Перехід від масових коригувань до точного контролю ризикових операцій	Держмитслужба, ІТ-підрозділ, митниці	Листопад 2026 р. – лютий 2027 р.
Єдина база типових цінових відхилень	Накопичення зіставних даних про товари, умови поставки, кількість, дату імпорту та цінові межі	Уніфікація практики митниць і зменшення різних оцінок за подібними операціями	Держмитслужба, аналітичний підрозділ, митниці	Січень–квітень 2027 р.
Моніторинг скасованих рішень	Щомісячний аналіз адміністративних і судових скасувань, причин спорів та митниць із повторюваними помилками	Виявлення слабких місць у рішеннях до накопичення масових спорів	Держмитслужба, юридичний підрозділ, митниці	Березень–серпень 2027 р.
Післямитний контроль складних операцій	Перевірка високовартісних і ризикових поставок після випуску товарів із залученням платіжних, бухгалтерських і логістичних даних	Зменшення затримок під час оформлення та підвищення доказової якості перевірок	Митниці, підрозділи післямитного контролю, Держмитслужба	Квітень–серпень 2027 р.

Джерело: складено автором

Проєкт має будуватися не на збільшенні кількості рішень про коригування, а на підвищенні їх якості. Найшвидший ефект можуть дати доказовий чек-лист і

цифровий ризик-профіль, оскільки вони прямо впливають на причини спорів: слабке мотивування, незіставні цінові дані та різну практику митниць. Єдина база цінових відхилень, моніторинг скасованих рішень і післямитний контроль мають закріпити результат та перевести контроль митної вартості у більш прогнозований формат.

Процесну схему впровадження регуляторних інструментів сформовано як повний цикл контролю митної вартості: дані декларації, ризик-оцінка, доказовий чек-лист, рішення митниці та моніторинг спорів. Така послідовність забезпечує обґрунтованість коригувань і регулярне оновлення ризик-профілів за результатами практики оскарження (рис. 3.6).

Рисунок 3.6 – Процесна схема впровадження регуляторних інструментів контролю митної вартості

Джерело: побудовано автором

Схема показує, що впровадження проєкту має працювати як замкнений управлінський цикл. Дані декларації проходять ризик-оцінку, після чого рішення митниці формується через доказовий чек-лист. Моніторинг оскаржень повертає інформацію до ризик-профілю та уніфікації практики митниць, що зменшує повторення типових помилок і підвищує передбачуваність контролю.

План впровадження відображає перехід від діагностики проблем до масштабування регуляторних інструментів у роботі митниць. Період вересень 2026 р. – серпень 2027 р. забезпечує послідовне поєднання методичної підготовки, цифрового налаштування, пілотування, навчання та оцінки результату (Додаток Б, табл. 4.Б). Впровадження проєкту має відбуватися поетапно: спочатку діагностика й методична підготовка, далі цифрове налаштування та пілотування, після цього навчання й масштабування (рис. 3.7).

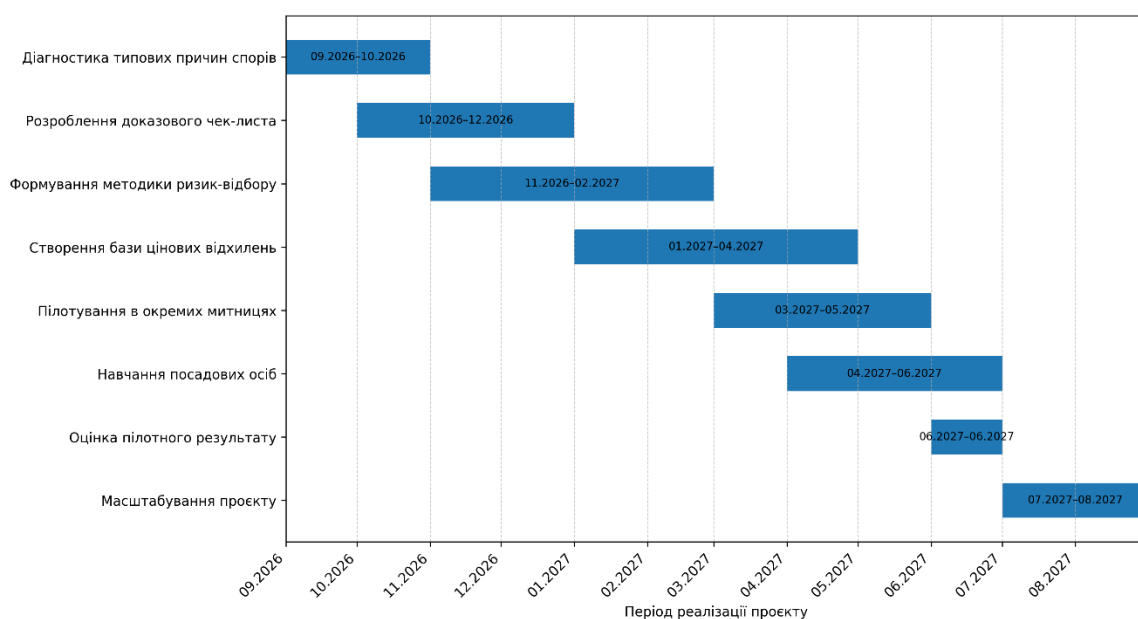

Рисунок 3.7 – Календарний графік впровадження проєкту удосконалення митного аудиту

Джерело: побудовано автором

Проект має реалістичний річний цикл реалізації. Підготовчі етапи зосереджені у вересні–грудні 2026 р., цифрове й аналітичне налаштування триває до квітня 2027 р., а практичне пілотування та оцінка результату припадають на березень–червень 2027 р. Завершальний етап у липні–серпні 2027 р. має

забезпечити поширення інструментів на всі митниці без розриву між методикою і практикою контролю.

RACI-матриця потрібна для чіткого розподілу відповідальності між суб'єктами, які впроваджують регуляторні інструменти контролю митної вартості. Вона зменшує ризик дублювання функцій і показує, хто виконує завдання, хто відповідає за результат, хто консультує та хто отримує інформацію (табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – RACI-матриця впровадження регуляторних інструментів контролю митної вартості

Завдання	R – виконує	A – відповідає за результат	C – консультує	I – отримує інформацію
Діагностика типових причин спорів щодо митної вартості	Юридичний та аналітичний підрозділи Держмитслужби	Держмитслужба	Митниці, Мінфін	Бізнес-асоціації
Розроблення доказового чек-листа рішення про коригування	Держмитслужба, аналітичний підрозділ	Мінфін	Юридичний підрозділ, митниці	Бізнес-асоціації
Формування цифрового ризик-профілю митної вартості	ІТ-підрозділ Держмитслужби, митниці	Держмитслужба	Аналітичний підрозділ, Мінфін	Митниці, бізнес-асоціації
Створення бази типових цінових відхилень	Аналітичний підрозділ, митниці	Держмитслужба	ІТ-підрозділ, юридичний підрозділ	Мінфін
Пілотування інструментів в окремих митницях	Львівська, Одеська, Київська митниці	Держмитслужба	Мінфін, аналітичний підрозділ	Інші митниці, бізнес-асоціації
Навчання посадових осіб митниць	Навчальні підрозділи, Держмитслужба	Держмитслужба	Митниці, юридичний підрозділ	Мінфін
Моніторинг скасованих рішень і повторюваних помилок	Юридичний та аналітичний підрозділи	Держмитслужба	Митниці, Мінфін	Бізнес-асоціації
Масштабування проєкту на всі митниці	Держмитслужба, митниці	Мінфін	ІТ-підрозділ, аналітичний підрозділ	Бізнес-асоціації

Джерело: складено автором

Управлінський центр проєкту має бути зосереджений на рівні Держмитслужби та Мінфіну, а практична реалізація має здійснюватися через митниці, ІТ-підрозділ, юридичний та аналітичний блоки. Найбільш відповідальними етапами є формування ризик-профілю, пілотування та моніторинг

скасованих рішень, оскільки саме вони визначають, чи перетвориться проєкт на реальний інструмент зменшення спорів і підвищення якості контролю митної вартості.

Оцінка витрат потрібна для визначення реального ресурсного навантаження проєкту та подальшого розрахунку його економічної ефективності. Бюджет сформовано за основними блоками робіт, які забезпечують методичну, цифрову, організаційну та контрольну частини впровадження (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Орієнтовний бюджет проєкту впровадження аналітично-доказового контуру контролю митної вартості

Стаття витрат	Зміст витрат	Сума, млн грн	Частка, %	Обґрунтування
Методична розробка	Підготовка доказового чек-листа, методики переходу до другорядних методів, шаблонів рішень	2,2	8,9	Формує єдиний стандарт рішень і зменшує ризик формальних коригувань
ІТ-налаштування ризик-профілю	Створення цифрових критеріїв відбору декларацій за товаром, ціною, країною походження та історією декларанта	9,6	39,0	Найбільша стаття, бо саме цифровий блок забезпечує точний ризик-відбір
Формування бази цінових відхилень	Систематизація зіставних даних за товарами, умовами поставки, датами імпорту та обсягами партій	3,8	15,4	Потрібна для уніфікації практики митниць і зменшення спірних цінових порівнянь
Навчання посадових осіб	Проведення навчальних модулів для митниць щодо чек-листа, ризик-профілю та доказового стандарту	2,4	9,8	Забезпечує однакове практичне застосування нових інструментів
Пілотування в митницях	Тестування інструментів у Львівській, Одеській та Київській митницях, збір результатів і коригування методики	4,1	16,7	Дозволяє перевірити проєкт на митницях із високим імпортним навантаженням
Моніторинг і оцінка результатів	Аналіз скасованих рішень, повторюваних помилок, кількості спорів і фінансового результату	2,5	10,2	Дає змогу оцінити ефект проєкту та підготувати масштабування
Разом	Повний бюджет проєкту	24,6	100,0	Сума є прийнятною для річного державного проєкту з цифровим і методичним компонентом

Джерело: складено автором

Найбільша частка витрат припадає на ІТ-налаштування ризик-профілю, 39,0%, оскільки саме цей блок визначає точність відбору ризикових декларацій. Методична розробка та навчання разом становлять 18,7%, але мають критичне значення для доказової якості рішень. Загальний бюджет 24,6 млн грн є обґрунтованим, оскільки проєкт спрямований на зменшення спорів, підвищення результативності контролю та скорочення витрат держави й бізнесу на слабо обґрунтовані коригування.

Фінансово-економічне обґрунтування проєкту має показати, що запропоновані інструменти не лише зменшують спорність рішень, а формують вимірюваний економічний ефект для держави й бізнесу. Розрахунок побудовано на базі 2025 р., коли кількість рішень про коригування становила 12492, сума донарахованих платежів – 2900,0 млн грн, а бюджет проєкту – 24,6 млн грн (формули 3.1-3.8).

Вхідні параметри для розрахунку: $K_p = 12492$ рішення; $\mathcal{C}_c = 24,0\%$, або 0,24; $P_z = 30,0\%$, або 0,30; $B_6 = 35,0$ тис. грн, або 0,035 млн грн; $B_d = 12,0$ тис. грн, або 0,012 млн грн; ДМПб = 2900,0 млн грн; $P_\Pi = 8,0\%$, або 0,08; $B_\Pi = 24,6$ млн грн.

Очікуване скорочення слабо обґрунтованих рішень:

$$K_{cp} = K_p \times \mathcal{C}_c \times P_z \quad (3.1)$$

де, K_{cp} – кількість рішень, яких можна уникнути; K_p – базова кількість рішень про коригування; $\mathcal{C}_c$ – частка проблемних рішень P_z – очікуваний рівень зниження.

$$K_{cp} = 12492 \times 0,24 \times 0,30 = 899,4 \text{ рішення}$$

Економія адміністративних витрат бізнесу:

$$E_6 = K_{cp} \times B_6 \quad (3.2)$$

де, E_6 – економія витрат бізнесу; K_{cp} – кількість рішень, яких можна уникнути; B_6 – середні витрати бізнесу на оскарження одного рішення.

$$E_6 = 899,4 \times 0,035 = 31,5 \text{ млн грн}$$

Економія витрат держави на супровід спорів:

$$E_d = K_{cp} \times B_d \quad (3.3)$$

де, E_d – економія державних витрат; B_d – середні витрати держави на супровід одного спору.

$$E_d = 899,4 \times 0,012 = 10,8 \text{ млн грн}$$

Додатковий фіскальний ефект від точного ризик-відбору:

$$ДФЕ = ДМПб \times P_{\pi} \quad (3.4)$$

де, ДФЕ – додатковий фіскальний ефект; ДМПб – базова сума донарахованих митних платежів; P_{π} – очікуваний приріст результативності контролю.

$$ДФЕ = 2900,0 \times 0,08 = 232,0 \text{ млн грн}$$

Сукупний економічний ефект проєкту:

$$CE = E_6 + E_d + ДФЕ \quad (3.5)$$

де, CE – сукупний економічний ефект.

$$CE = 31,5 + 10,8 + 232,0 = 274,3 \text{ млн грн}$$

Чистий ефект проєкту:

$$\text{ЧЕ} = \text{СЕ} - \text{В}_{\pi} \quad (3.6)$$

де, ЧЕ – чистий ефект; В_{π} – витрати на впровадження проєкту.

$$\text{ЧЕ} = 274,3 - 24,6 = 249,7 \text{ млн грн}$$

Коефіцієнт вигідності проєкту:

$$K_{\text{в}} = \frac{\text{СЕ}}{\text{В}_{\pi}} \quad (3.7)$$

де, $K_{\text{в}}$ – коефіцієнт вигідності проєкту.

$$K_{\text{в}} = \frac{274,3}{24,6} = 11,15 \text{ раз}$$

Строк окупності проєкту:

$$T_o = \frac{\text{В}_{\pi}}{\text{СЕ}_{\text{м}}} \quad (3.8)$$

де, T_o – строк окупності, місяців; $\text{СЕ}_{\text{м}}$ – середньомісячний економічний ефект.

$$\text{СЕ}_{\text{м}} = \frac{274,3}{12} = 22,9 \text{ млн грн}$$

$$T_o = 24,6/22,9 = 1,1 \text{ місяця}$$

За витрат 24,6 млн грн очікуваний сукупний ефект становить 274,3 млн грн, а чистий ефект – 249,7 млн грн. Найбільшу частину результату формує додатковий фіскальний ефект від точнішого ризик-відбору, але важливе значення має також економія витрат бізнесу й держави на спори (Додаток Б, табл. 5.Б). Проєкт є вигідним, оскільки одночасно підвищує бюджетну результативність контролю та зменшує конфліктність рішень щодо митної вартості.

Очікувані результати оцінено через зміну ключових показників контролю митної вартості. Основними критеріями є скорочення слабо обґрунтованих рішень, зростання фінансової результативності одного коригування та зменшення судової конфліктності (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Очікувані результати впровадження проєкту контролю митної вартості

Показник	Базове значення	Цільове значення	Очікувана зміна	Аналітичне значення
Кількість рішень про коригування	12492	11592,6	-899,4	Зменшення кількості слабо обґрунтованих рішень без послаблення контролю
Кількість проблемних рішень	2998,1	2098,7	-899,4	Скорочення рішень із високим ризиком спору
Донараховані митні платежі	2900,0 млн грн	3132,0 млн грн	+232,0 млн грн	Зростання фіскального ефекту через точніший ризик-відбір
Середній результат одного рішення	232,1 тис. грн	270,2 тис. грн	+38,1 тис. грн	Підвищення фінансової ваги одного коригування
Частка справ на користь бізнесу	95,0%	85,0%	-10,0 в. п.	Підвищення судової стійкості рішень митниць
Сукупний економічний ефект	0,0 млн грн	274,3 млн грн	+274,3 млн грн	Проєкт формує вимірюваний ефект для держави й бізнесу

Джерело: складено автором

Проєкт не спрямований на механічне нарощування кількості коригувань. Його логіка полягає у зменшенні слабких рішень і підвищенні фінансової якості контролю. За цільовим сценарієм кількість проблемних рішень може скоротитися на 899,4, а донараховані митні платежі можуть зрости на 232,0 млн грн за рахунок точнішого відбору ризикових операцій.

Інтегральна оцінка очікуваного впливу проєкту порівнює поточний стан контролю митної вартості з цільовим результатом після впровадження інструментів. Оцінювання проведено за 5-бальною шкалою, де 1 бал означає низький рівень, а 5 балів — високий рівень розвитку критерію (Додаток Б, табл. 6.Б). Найсильніший вплив проєкт має забезпечити у двох напрямках: точність ризик-відбору та бюджетна результативність, які зростають до 5 балів (рис. 3.8).

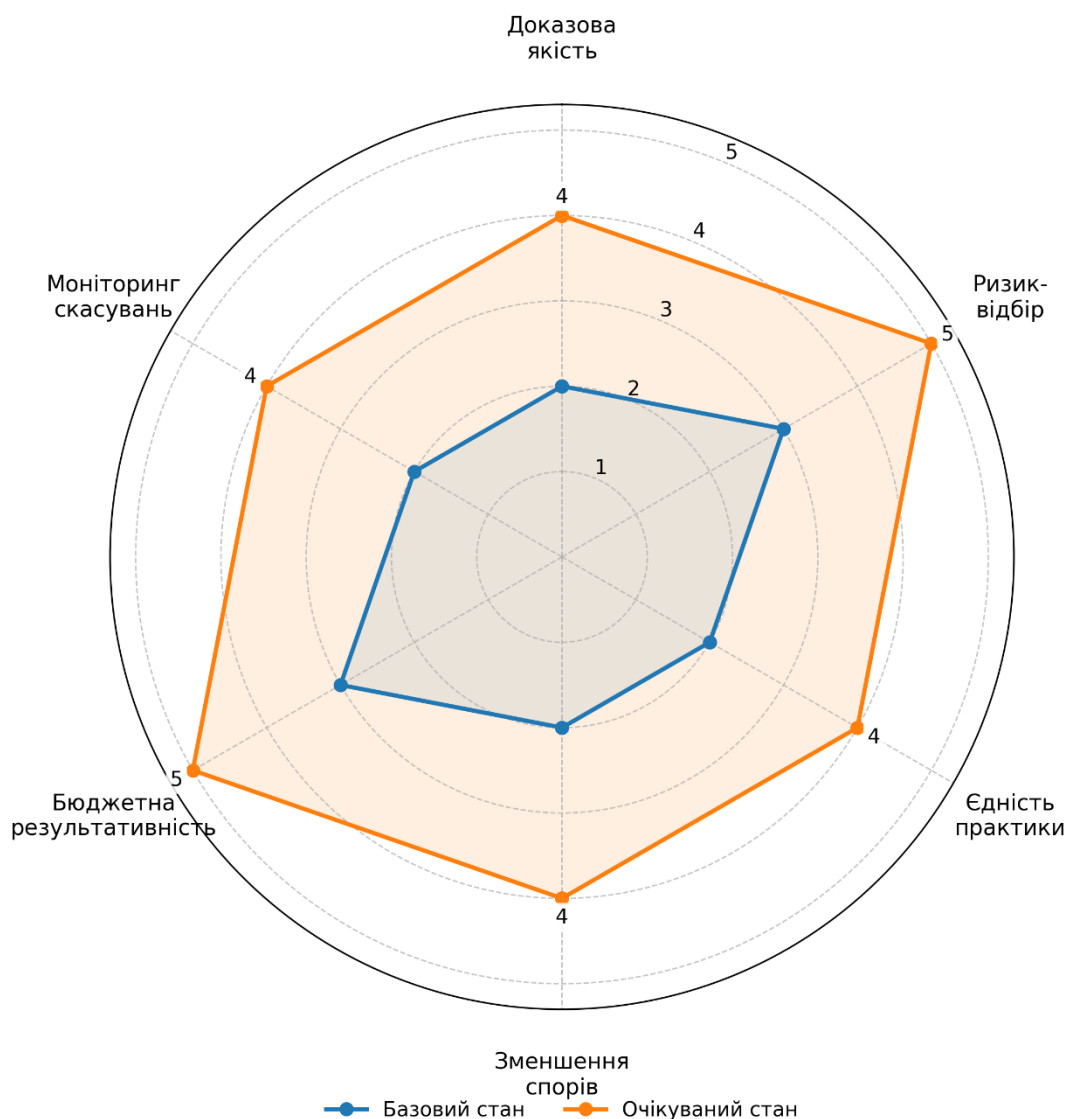

Рисунок 3.8 – Очікуваний профіль ефективності проєкту контролю митної вартості, (балів)

Джерело: побудовано автором

Після впровадження проєкту очікуваний профіль контролю митної вартості стає більш збалансованим. Найбільше посилення прогнозується за точністю ризик-

відбору та бюджетною результативністю, що прямо відповідає меті проєкту. Доказова якість, єдність практики, моніторинг скасувань і зменшення спорів також переходять на високий рівень, тому проєкт має комплексний вплив на якість державного регулювання митної вартості.

Ризики впровадження проєкту оцінено до початку практичного етапу для запобігання затримкам цифрового налаштування, формальному застосуванню чек-листа та слабкій якості даних. Акцент зроблено на ризиках, що можуть знизити доказову якість рішень і точність ризик-відбору (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 – Ризики впровадження регуляторних інструментів контролю митної вартості

Ризик	Ймовірність	Вплив	Заходи реагування	Відповідальний суб'єкт
Затримка ІТ-налаштування ризик-профілю	4	5	Поетапне тестування, резервний календар, щомісячний контроль виконання	Держмитслужба, ІТ-підрозділ
Формальне використання доказового чек-листа	3	4	Перевірка якості заповнення, вибірковий аудит рішень, персональна відповідальність виконавців	Держмитслужба, митниці
Низька якість даних для бази цінових відхилень	3	5	Очищення даних, перевірка зіставності товарів, контроль умов поставки та дат імпорту	Аналітичний підрозділ, митниці
Опір окремих митниць уніфікації практики	2	4	Навчання, методичні роз'яснення, порівняльний моніторинг рішень між митницями	Держмитслужба, Мінфін
Недостатня підготовка посадових осіб	3	3	Навчальні модулі, практичні кейси, тестування знань після навчання	Навчальні підрозділи, митниці
Безпекові та воєнні обмеження щодо даних	2	5	Обмеження доступу за ролями, захист інформації, узагальнення чутливих показників	Держмитслужба, Мінфін

Джерело: складено автором

Найбільш критичними є ризики, пов'язані з ІТ-налаштуванням і якістю даних, оскільки саме вони визначають точність ризик-відбору. Формальне використання чек-листа також має високий вплив, бо може зберегти проблему слабо обґрунтованих рішень у новій організаційній формі. Для зниження ризиків

потрібні регулярний моніторинг, навчання посадових осіб, аудит рішень і контроль якості цінових даних.

Матрицю ризиків використано для визначення загроз, що потребують першочергового управлінського реагування. Оцінювання проведено за 5-бальною шкалою, де 1 бал означає низький рівень, а 5 балів — високий рівень ризику (рис. 3.9).

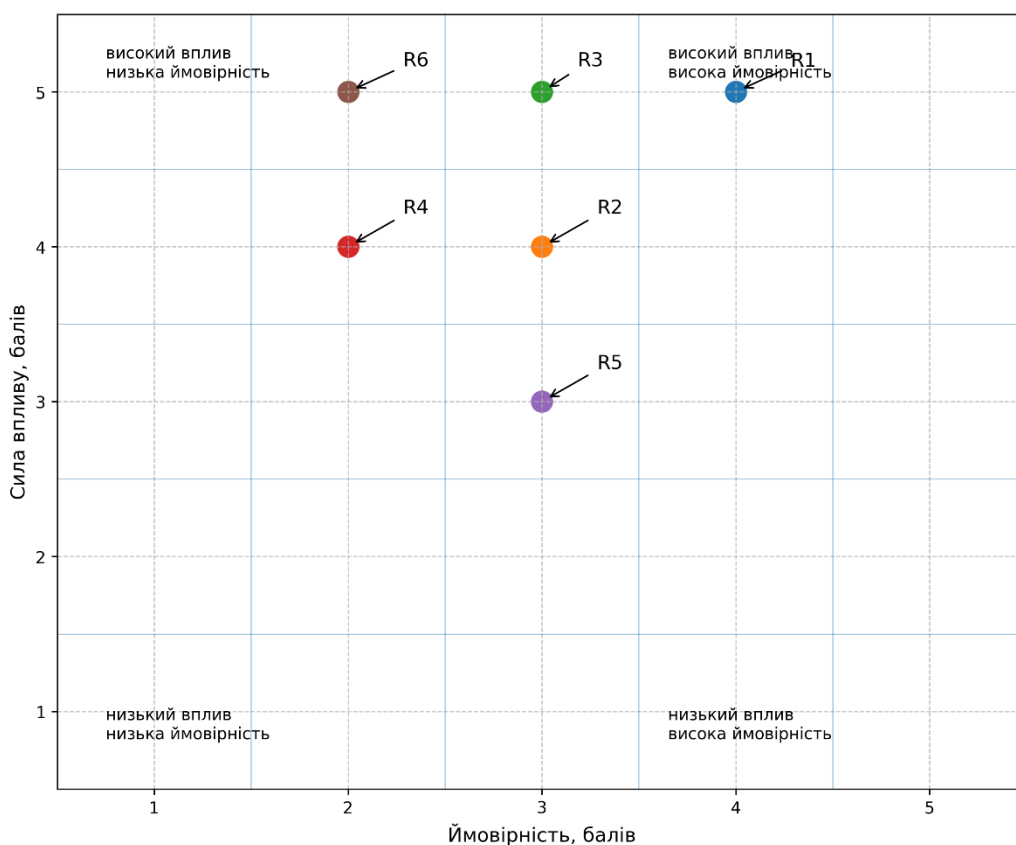

Рисунок 3.9 – Матриця ризиків впровадження проєкту контролю митної вартості

Джерело: побудовано автором

Примітка: R1 – затримка IT-налаштування ризик-профілю; R2 – формальне використання доказового чек-листа; R3 – низька якість даних для бази цінових відхилень; R4 – опір окремих митниць уніфікації практики; R5 – недостатня підготовка посадових осіб; R6 – безпекові та воєнні обмеження щодо даних.

Матриця показує, що найбільшу увагу потрібно приділити R1 і R3, оскільки вони мають високий вплив і достатню ймовірність прояву. R2 також є суттєвим ризиком, бо формальне застосування чек-листа може не зменшити кількість спорів. R4, R5 і R6 потребують організаційного контролю, навчання та захисту інформації,

щоб проєкт не втратив практичну результативність на етапі пілотування й масштабування.

Таким чином, запропонований проєкт впровадження єдиного аналітично-доказового контуру контролю митної вартості має практичну спрямованість і чіткий строк реалізації з вересня 2026 р. до серпня 2027 р. Його основний ефект полягає у зменшенні слабко обґрунтованих рішень, підвищенні точності ризик-відбору, уніфікації практики митниць та перенесенні частини складних перевірок у післямитний формат. Фінансово-економічні розрахунки підтверджують вигідність проєкту: за витрат 24,6 млн грн очікуваний сукупний ефект становить 274,3 млн грн, чистий ефект – 249,7 млн грн, а коефіцієнт вигідності – 11,15 разів. Проєкт здатний одночасно підвищити бюджетну результативність контролю, зменшити витрати держави й бізнесу на спори та посилити доказову стійкість рішень щодо митної вартості.

ВИСНОВКИ

Розкрито сутність державного регулювання формування митної вартості як системи правових норм, процедур, методів оцінки та контрольних повноважень митних органів, спрямованих на забезпечення достовірності бази митного оподаткування. Проаналізовано, що митна вартість має спеціальний правовий режим, оскільки використовується для нарахування митних платежів, митної статистики, контролю ЗЕД-операцій і захисту фіскальних інтересів держави. Визначено, що державне регулювання митної вартості поєднує фіскальну, контрольну, правозастосовну, превентивну, інформаційно-аналітичну та захисну функції.

Узагальнено нормативне забезпечення формування та контролю митної вартості як багаторівневу систему, що поєднує міжнародні стандарти, Митний кодекс України, підзаконні акти та судову практику. Обґрунтовано, що результативність регулювання залежить від послідовного застосування методів оцінки, документальної підтвердженості даних, мотивованості рішень митниць і дієвого адміністративного чи судового перегляду.

Досліджено показники митної вартості як бази нарахування митних платежів і бюджетних надходжень у 2021–2025 рр. Встановлено, що найглибше зниження припало на 2022 р., коли митні платежі скоротилися до 300,8 млрд грн через війну, пільговий імпорту і падіння обсягів ввезення. У 2023–2025 рр. зафіксовано відновлення фіскальної ролі імпорту: митні платежі зросли до 716,1 млрд грн, а фіскальна віддача митної вартості підвищилася з 21,1% у 2022 р. до 26,7% у 2025 р.

Проведено аналіз структури митних платежів і товарної бази імпорту. Визначено, що основним джерелом надходжень залишався ПДВ з імпорту, частка якого у 2021–2025 рр. перебувала в межах 71,4–78,8%. Найбільшу митну вартість формували машини, устаткування та транспорт, проте найвищу фіскальну насиченість мали паливно-енергетичні товари, оскільки їх частка у платежах перевищувала частку у вартості імпорту через ПДВ та акцизний податок.

Проаналізовано динаміку коригувань митної вартості та інструменти митного контролю. У 2025 р. кількість рішень про коригування зменшилася до 12492, але сума донарахованих платежів зросла до 2,9 млрд грн, а середній фінансовий результат одного рішення підвищився до 232,1 тис. грн. Це свідчить про перехід до більш точкового контролю, хоча частка донарахувань у загальних митних платежах залишилася низькою, лише 0,41%, що підтверджує обмежений прямий бюджетний ефект масових коригувань.

Обґрунтовано, що ключовою проблемою контролю митної вартості є не відсутність інструментів, а якість їх застосування. Найбільший конфліктний потенціал створюють резервний метод, порівняння з ціновою інформацією без повної зіставності товарів, вимога додаткових документів і різна практика митниць. Судові спори підтвердили слабку стійкість частини рішень: у 2025 р. кількість справ щодо коригування митної вартості становила 5986, сума спорів — 2991,7 млн грн, а 95,0% справ було вирішено на користь бізнесу.

Розглянуто напрями удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості з урахуванням українських проблем і зарубіжного досвіду. Визначено три пріоритети: підвищення доказової якості рішень, точний ризик-відбір декларацій та уніфікація практики митниць. Зарубіжний досвід ЄС, США, Канади, Великої Британії та Австралії показав, що для України найбільш придатними є доказовий стандарт, шаблони розрахунку митної вартості, попередні консультації, цифровий ризик-профіль і післямитна перевірка складних операцій.

Оцінено проєкт впровадження єдиного аналітично-доказового контуру контролю митної вартості на період вересень 2026 р. – серпень 2027 р. Розрахунки показали, що за витрат 24,6 млн грн очікуваний сукупний економічний ефект може становити 274,3 млн грн, чистий ефект — 249,7 млн грн, коефіцієнт вигідності — 11,15 раз, строк окупності — 1,1 місяця. Отримані результати підтверджують, що проєкт є економічно виправданим і здатний зменшити слабо обґрунтовані рішення, скоротити спори та підвищити бюджетну результативність контролю митної вартості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Люба О. Митна вартість товару: проблемні аспекти та шляхи їх вирішення. *Вісник економіки*. 2022. Вип. 2. С. 171–185. URL: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.02.171>
2. Павлюк А. Ю., Гордєєв В. В. Правила визначення митної вартості товарів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 426–428. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/101>
3. Іванченко Е. П. Визначення митної вартості об'єктів права інтелектуальної власності в процедурі митного декларування товарів: господарсько-правовий аспект. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 1. С. 94–104. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.15>
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. Редакція станом на 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
5. Соцький А. М. Митні платежі як джерело формування доходної частини державного бюджету України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 210–213. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/49>
6. Гулієва З. Н. Правове забезпечення митного регулювання в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 73. С. 203–209.
7. Захожай К. В. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки*. 2024. № 1. С. 117–124. URL: https://jnas.nbuiv.gov.ua/j-pdf/Pekon_2024_1_17.pdf
8. Рудик Н. В. Вплив митного регулювання на розвиток економіки України. *Бізнес Інформ*. 2025. № 1. С. 159–164. URL: https://jnas.nbuiv.gov.ua/j-pdf/binf_2025_1_24.pdf
9. Гресько О. В., Іванченко А. С. Вплив митного регулювання на розвиток зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-174>

10. Бешлей Т.І. Удосконалення митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Технології та суспільство: взаємодія, вплив та трансформація*. 24 липня 2024 р. м. Львів. С. 60–62
11. Левко М.М. Системний підхід до визначення ролі та місця митної безпеки у забезпеченні економічної безпеки держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.2. С. 95–103.
12. Мирошнікова А. Є., Шевчук О. М., Соловійова О. М. Консультативні процедури у митній справі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 1–6. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/download/338779/327045>
13. Несторишен І.В., Бережнюк І.Г., Брендак А.І. Система управління митними ризиками в контексті спрощення митних процедур. *Modern Economics*. 2020. № 22 (2020). С. 59–63.
14. Тищенко В. Ф., Найденко О. Є. та ін. Митна справа. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2025.
15. Кульчицький О. С. Сучасний стан адміністрування митних платежів як об'єкта фінансово-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 533–536. URL: https://lsey.org.ua/2_2025/122.pdf
16. Бондаренко Є., Угрин В., Кекіш І. Пріоритети забезпечення митної безпеки держави у період воєнного часу та післявоєнного відновлення України. *Економіка та суспільство*, (45). 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-87>
17. Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/20-val.pdf
18. Іванченко Є. П. Декларування товарів: порядок заповнення, відкликання та внесення змін до митної декларації. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 90–98. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/1_2025/26.pdf
19. Положення про Державну митну службу України. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/polozhennia>

20. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за перше півріччя 2024 року. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/Oglyad_KAS_I_pivr_2024.pdf

21. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації за формою єдиного адміністративного документа : наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631. Редакція станом на 23.10.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1360-12>

22. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа : наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 651. Редакція станом на 09.04.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12>

23. Про затвердження форми рішення про коригування митної вартості товарів, Правил заповнення рішення про коригування митної вартості товарів та Переліку додаткових складових до ціни договору : наказ Міністерства фінансів України від 24.05.2012 № 598. Редакція станом на 02.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0883-12>

24. Денисенко С. І., Шлапко Т. В., Ільченко О. В. Митна політика України на шляху до європейських стандартів: ключові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 3. С. 1178–1182. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/04/178.pdf>

25. Дейнеко І. В. Вплив євроінтеграційних процесів на митне законодавство України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. С. 90–95. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/14-1.pdf>

26. Technical Committee on Customs Valuation. World Customs Organization. URL: https://www.wcoomd.org/en/wco-working-bodies/tarif_and_trade/technical_committee_on_customs_valuation.aspx

27. Власюк О. В., Гаврилюк Р. С. Митний контроль після випуску товарів у вільний обіг: правова природа та напрями удосконалення. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2025. № 5. С. 364–368. URL: https://www.lsej.org.ua/5_2025/87.pdf

28. Яромій І. В. Принцип дискреційності повноважень митних органів. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 95–100. URL: https://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2024/4_2024/95.pdf

29. Мирошнікова А. Є., Шевчук О. М., Соловійова О. М. Консультативні процедури у митній справі. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 1. С. 274–278. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/46-1.pdf>

30. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. Редакція станом на 2026 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

31. У 2022 році Держмитслужба перерахувала до держбюджету 300,8 млрд грн: чому не більше? Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2022-rotsi-derzhmitsluzhba-pererakhuvala-do-derzhbiudzhetu-3008-mlrd-grn-chomu-ne-bilshe-1062>

32. У 2023 році Держмитслужба перерахувала до бюджету 459,8 млрд грн. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/u-2023-rotsi-derzhmitsluzhba-pererakhuvala-do-biudzhetu-4598-mlrd-grn-1438>

33. Результати виконання митними органами фіскальної функції у 2024 році. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/rezultati-vikonannia-mitnimi-organami-fiskalnoyi-funktsiyi-u-2024-rotsi-1976>

34. За 12 місяців 2025 року товарообіг України склав \$125,1 млрд. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/za-12-misiatsiv-2025-roku-tovaroobig-ukrayini-sklav-1251-mlrd-2598>

35. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют, середній за період. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/files/Exchange_r.xls

36. Акчасова С.А., Москаленко Н.О., Головей Ю.В. Аналіз митних платежів та зовнішньоторговельної структури України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2985/2904/>

37. Доходи державного бюджету України за 2021–2025 рр. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/>

38. Номінас К. Митна вартість: нові нюанси старої проблеми. LIGA ZAKON. 2023. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/220817_mitna-vartst-nov-nyuansi-staro-problemi

39. Ефективність діяльності Держмитслужби України 2024 : аналітичний звіт за даними Державної митної служби України. Асоціація міжнародних експедиторів України. 2025. URL: <https://customs.gov.ua/web/content/18162?download=true&unique=cb23f5d3d0042c1989d94a08117651e47d863d1b>

40. Аналітичний огляд роботи митниці. № 15. Грудень 2025. URL: https://assets.ctfassets.net/ymxt0u8ddakq/2SJbZZKVcIOu9P2WFlqTcn/21b72dcb920af9c97167b86914d0080e/Customs_December_15_UA.pdf

41. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю : наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1021-15>

42. Розгляд спорів у судовому порядку. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/rozgliad-sporiv-u-sudovomu-poriadku>

43. Розгляд спорів в адміністративному порядку. Державна митна служба України. URL: <https://customs.gov.ua/rozgliad-sporiv-v-administrativnomu-poriadku>

44. European Commission. Customs Valuation. Taxation and Customs Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs/calculation-customs-duties/customs-valuation_en

45. U.S. Customs and Border Protection. Customs Value. 2026. URL: <https://www.cbp.gov/document/publications/customs-value>

46. Canada Border Services Agency. Customs valuation handbook: How to establish the value for duty of imported goods. 2025. URL: <https://www.cbsa-asfc.gc.ca/import/valuation-valeur/customs-val-douane-eng.html>

47. HM Revenue & Customs. Customs valuation: Guidance. 2026. URL: <https://www.gov.uk/guidance/customs-valuation>

48. Australian Border Force. Valuation of imported goods. 2024. URL: <https://www.abf.gov.au/importing-exporting-and-manufacturing/trade-and-goods-compliance/valuation-of-imported-goods>

49. Буряченко А. Є. Фіскальна децентралізація як індикатор модернізації фіскального простору. У: Модернізація податкової та митної політики в інституціональному забезпеченні розвитку економіки України : монографія / К. О. Ващенко, П. В. Пашко, С. В. Онишко та ін. Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. С. 137–152.

50. Бороденко Т.М., Гапонюк М.А., Савченко А. Адміністрування митних платежів: аналіз сучасного стану та шляхи вирішення ключових викликів. *Ефективна економіка*. №2. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.77>

51. Корнєєв В.В. Стабілізація економіки і фінансової системи: роль держави // Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану: колективна монографія : у 4 т. Інститут законодавства Верховної Ради України. К. : Вид-во «Людмила», 2022. – 350 с. / Т2. – С. 35–54.

52. Огонь Ц.Г. Митне законодавство України: виклики та напрями реформування. Актуальні проблеми товарознавства, біотехнології, експертизи та митної справи: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м.Полтава, 27.03.2025 р.). - Полтава : ПУЕТ, 2025. - С.182-187.

53. Огонь Ц.Г. Україна на шляху імплементації митного права Європейського Союзу. Фінансові інструменти сталого розвитку економіки: матеріали 7-ої міжнародної науково-практичної конференції (Чернівці, 10 квітня 2025 р.). - Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича, 2025. - С.38-42.

54. Коломієць Г. Б., Волковський Є. І., Пислиця А. В. Ефективність митного посередництва: сучасні виклики та перспективи розвитку. 2024. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4452>

55. Бороденко Т.М. Європейський вектор в митному адмініструванні України. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки № 24 (лютий, 2023). с.132-139. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.021>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1.А – Структура митних платежів від імпорту у 2021–2025 рр.

Рік	ПДВ з імпорту, %	Ввізне мито, %	Акцизний податок з імпорту, %	Домінуючий платіж
2021	76,6	7,4	16,0	ПДВ з імпорту
2022	78,8	8,2	13,0	ПДВ з імпорту
2023	76,1	8,4	15,5	ПДВ з імпорту
2024	75,2	7,8	17,0	ПДВ з імпорту
2025	71,4	7,4	21,2	ПДВ з імпорту

Джерело: складено автором на основі [31; 33; 34; 37]

Таблиця 2.А – Товарні групи з найбільшим впливом на митну вартість імпорту у 2021–2025 рр.

Товарна група	Частка в митній вартості імпорту, %	Частка в митних платежах, %	Рівень фіскального навантаження	Аналітична оцінка
Машини, устаткування та транспорт	40,2	29,0	Середній	Найбільша імпортна база, але фіскальна віддача нижча за вартісну частку через неоднорідність товарів, пільгові режими для частини транспортних засобів і різну тарифну структуру
Паливно- енергетичні товари	12,4	30,0	Високий	Найбільш фіскально насичена група: частка платежів у 2,4 раза перевищує частку в імпортній вартості через акцизний податок, ПДВ і значну бюджетну роль паливного
Продукція хімічної промисловості	14,7	14,0	Середній	Частка у платежах майже відповідає частці у митній вартості, тому група формує стабільну, але не надмірно концентровану податкову базу
Інші товарні групи	32,7	27,0	Помірний	Значна сукупна база, але фіскальний ефект розподілений між різними товарами з неоднаковими ставками мита, ПДВ та акцизу

Джерело: складено автором на основі [34]

Таблиця 3.А – Інструменти контролю митної вартості та їх результативність

Інструмент контролю	Практичне призначення	Показник результативності	Проблемний прояв	Висновок
Перевірка документів	Встановлення повноти інвойсу, контракту, транспортних і платіжних документів	Частка декларацій без додаткових запитів	Формальні зауваження до документів без впливу на фактичну ціну	Базовий інструмент, який має найвищу частоту застосування, але його ефективність залежить від якості аналізу змісту документів
Запит додаткових документів	Уточнення складових митної вартості, умов поставки, оплати та витрат	Частка запитів, що завершилися підтвердженням або коригуванням вартості	Ризик надмірного витребування документів, не пов'язаних із предметом сумніву	Інструмент корисний лише тоді, коли митниця точно пояснює, яку розбіжність потрібно усунути
Автоматизована система управління ризиками	Відбір декларацій із підвищеним ризиком заниження митної вартості	Частка спрацювань, що дали підтверджений результат	Механічне спрацювання профілю без достатньої індивідуальної перевірки операції	Ефективність висока за умови оновлення профілів ризику, аналізу товарної групи, країни походження, ціни та історії декларанта
Порівняння з ціною інформацією	Перевірка заявленої ціни через зіставлення з раніше оформленими або довідковими даними	Частка коригувань, які витримали оскарження	Неповна зіставність товарів, партій, умов поставки, дати імпорту та комерційного рівня	Найбільш конфліктний інструмент, оскільки слабке пояснення джерела ціни часто стає підставою для спору
Післямитний контроль	Перевірка правильності декларування після завершення оформлення	Сума встановлених порушень після випуску товарів	Обмежена частота застосування порівняно з контролем під час оформлення	Має вищу доказову цінність, бо дає змогу перевірити бухгалтерські, платіжні та логістичні дані після фактичного імпорту

Джерело: складено автором на основі [4; 21; 23; 27; 39; 41]

Таблиця 4.А – Бальна оцінка проблемності інструментів контролю митної вартості

Позначення	Інструмент контролю	Частота застосування, балів	Ризик спору, балів	Аналітичне обґрунтування
P1	Перевірка документів	5	3	Застосовується майже під час кожного оформлення, але спорність зростає лише за формального трактування розбіжностей
P2	Запит додаткових документів	4	4	Часто використовується при сумнівах щодо ціни, витрат і умов поставки, що підвищує ризик конфлікту з декларантом
P3	Автоматизована система управління ризиками	5	3	Має високу частоту спрацювання, але сама по собі не є достатньою підставою для коригування без додаткового аналізу
P4	Порівняння з ціновою інформацією	4	5	Найбільш спірний інструмент через складність доведення повної збігності товарів, партій, умов поставки та дати ввезення
P5	Післямитний контроль	2	2	Застосовується рідше, але має вищу доказову якість, оскільки спирається на платіжні, бухгалтерські та логістичні дані після ввезення

Джерело: складено автором на основі [4; 21; 23; 27; 39; 41]

Таблиця 5.А – Інтегральна оцінка проблемності спорів щодо митної вартості

Показник	Оцінка за 5-бальною шкалою	Вага показника	Зважена оцінка	Аналітичне пояснення
Частота спорів	5	0,25	1,25	Кількість судових справ щодо коригування митної вартості залишається високою, у 2024–2025 рр. вона перевищувала 5,8 тис. справ на рік
Частка справ на користь бізнесу	5	0,25	1,25	У 2025 р. 95,0% справ щодо коригування митної вартості вирішено на користь бізнесу, що вказує на слабку судову стійкість рішень митниць
Фінансова сума спорів	4	0,20	0,80	У 2025 р. сума спорів зросла до 2991,7 млн грн, тому проблема має не лише процедурний, а фінансовий характер
Тривалість вирішення	3	0,15	0,45	Судовий шлях є результативним, але потребує часу, витрат і правового супроводу, що підвищує навантаження на декларантів
Повторюваність причин спорів	5	0,15	0,75	Найчастіше повторюються проблеми резервного методу, цінових порівнянь, додаткових документів і транспортних витрат
Разом	—	1,00	4,50	Високий рівень проблемності спорів щодо митної вартості

Джерело: складено автором на основі [20; 38; 42; 43]

Додаток Б

Таблиця 1.Б – Напрями удосконалення формування, декларування та контролю митної вартості

Напрямок	Зміст пропозиції	Очікуваний результат	Ризик впровадження	Пріоритетність
Стандартизація доказової бази рішень про коригування	Запровадження єдиного переліку обов'язкових доказів: джерело цінової інформації, пояснення розбіжностей, порівнянність товарів, умови поставки, обсяг партії	Зменшення кількості слабо обґрунтованих рішень і підвищення їх судової стійкості	Формальне заповнення чек-листа без реального аналізу поставки	Висока
Чек-лист переходу до другорядних методів оцінки	Фіксація підстав, чому ціна договору не може бути застосована, та послідовне обґрунтування кожного наступного методу	Зниження спорності резервного методу та кількості типових судових скасувань	Опір через потребу детальніше мотивувати рішення	Висока
Точний ризик-відбір декларацій	Відбір декларацій за товарною групою, країною походження, історією декларанта, відхиленням ціни та фіскальною вагою товару	Зростання фінансової результативності одного коригування без збільшення загальної кількості рішень	Недостатня якість вихідних даних для налаштування ризик-профілів	Висока
Єдина база цінових відхилень	Формування аналітичної бази зіставних цін за товарами, умовами поставки, датою імпорту, обсягом партії та характеристиками товару	Уніфікація практики митниць і зменшення різних оцінок за схожими операціями	Ризик використання бази як механічного цінового довідника	Середня
Моніторинг адміністративного та судового оскарження	Щомісячне відстеження скасованих рішень, причин спорів, митниць із високою часткою програвів і повторюваних помилок	Виявлення проблемних практик до масового переходу спорів у суд	Неповнота даних і слабка взаємодія між підрозділами	Висока
Посилення післямитного контролю складних операцій	Перенесення частини перевірок щодо високовартісних і складних поставок на етап після випуску товарів	Зменшення затримок під час оформлення та підвищення доказової якості перевірок	Потреба у підготовці фахівців і доступі до фінансових документів	Середня

Джерело: складено автором

Таблиця 2.Б – Оцінка пріоритетності напрямів удосконалення контролю митної вартості

Напрямок	Вплив на бюджет	Вплив на зменшення спорів	Складність реалізації	Загальний пріоритет
Доказовий стандарт рішень про коригування	4	5	3	Високий
Точний ризик-відбір декларацій	5	5	3	Дуже високий
Уніфікація практики митниць	4	4	4	Високий
Відкритий моніторинг спорів	3	4	2	Середньо-високий
Післямитний контроль складних операцій	4	3	4	Середній

Джерело: складено автором

Таблиця 3.Б – Адаптація зарубіжного досвіду до української практики контролю митної вартості

Зарубіжний елемент	Проблема України	Адаптаційне рішення	Очікуваний ефект	Рівень реалізації
1	2	3	4	5
Попередні консультації щодо складних поставок	Декларант часто дізнається про сумнів митниці вже під час оформлення	Запровадження електронної консультації щодо митної вартості для складних, високовартісних і повторюваних операцій	Зменшення кількості спорів до моменту подання декларації	Середній
Єдиний доказовий стандарт рішення про коригування	Рішення часто скасовуються через слабе обґрунтування сумнівів і переходу до іншого методу	Введення обов'язкового доказового чек-листа: джерело ціни, зіставність товару, умови поставки, партія, дата імпорту	Підвищення судової стійкості рішень митниць	Високий
Шаблони розрахунку митної вартості	Документи декларанта не завжди подають ціну, витрати й умови поставки у зіставному форматі	Створення типових форм розрахунку митної вартості для різних умов поставки та видів витрат	Менше формальних розбіжностей і запитів додаткових документів	Високий
Цифровий ризик-профіль товарів	Частина коригувань має масовий характер і не дає значного бюджетного ефекту	Формування профілю ризику за товаром, країною походження, історією декларанта, ціновим відхиленням і фіскальною вагою	Перехід до точного відбору декларацій із реальним ризиком заниження вартості	Середній

Продовження таблиці 3.Б

1	2	3	4	5
Післямитна перевірка складних операцій	Контроль під час оформлення створює затримки та спори щодо документів	Перенесення частини перевірок за складними поставками на етап після випуску товару	Підвищення доказової якості контролю через доступ до платіжних і бухгалтерських даних	Середній

Джерело: складено автором на основі [44; 45; 46; 47; 48]

Таблиця 4.Б – План впровадження проєкту у вересні 2026 р. – серпні 2027 р.

Етап	Зміст робіт	Строк виконання	Відповідальні суб'єкти	Очікуваний результат
1	Діагностика типових причин спорів щодо митної вартості	Вересень–жовтень 2026 р.	Держмитслужба, юридичний підрозділ, митниці	Визначено повторювані помилки у рішеннях про коригування
2	Розроблення доказового чек-листа рішення про коригування	Жовтень–грудень 2026 р.	Держмитслужба, Мінфін, аналітичний підрозділ	Сформовано єдиний стандарт мотивування рішень
3	Формування методики ризик-відбору декларацій	Листопад 2026 р. – лютий 2027 р.	Держмитслужба, ІТ-підрозділ, митниці	Визначено критерії відбору ризикових операцій
4	Створення бази типових цінкових відхилень	Січень–квітень 2027 р.	Держмитслужба, митниці, аналітичний підрозділ	Підготовлено базу зіставних цінкових орієнтирів
5	Пілотування інструментів в окремих митницях	Березень–травень 2027 р.	Держмитслужба, Львівська, Одеська, Київська митниці	Перевірено роботу чек-листа, ризик-профілю та бази відхилень
6	Навчання посадових осіб митниць	Квітень–червень 2027 р.	Держмитслужба, навчальні підрозділи, митниці	Підготовлено персонал до єдиного порядку застосування інструментів
7	Оцінка пілотного результату	Червень 2027 р.	Держмитслужба, Мінфін, аналітичний підрозділ	Визначено ефект проєкту за кількістю спорів і якістю рішень
8	Масштабування проєкту на всі митниці	Липень–серпень 2027 р.	Держмитслужба, Мінфін, митниці	Запроваджено єдиний аналітично-доказовий контур контролю

Джерело: складено автором

Таблиця 5.Б – Фінансово-економічна оцінка ефективності проєкту

Показник	Значення	Одиниця виміру	Висновок
Очікуване скорочення слабо обґрунтованих рішень	899,4	рішень	Зменшує кількість спорів і навантаження на бізнес
Економія витрат бізнесу	31,5	млн грн	Зменшує витрати імпортерів на оскарження та правовий супровід
Економія витрат держави	10,8	млн грн	Скорочує витрати на супровід типових спорів
Додатковий фінансовий ефект	232,0	млн грн	Формується через точніший відбір ризикових декларацій
Сукупний економічний ефект	274,3	млн грн	Перевищує бюджет проєкту більш ніж в 11 разів
Витрати на впровадження проєкту	24,6	млн грн	Ресурсне навантаження є помірним для річного державного проєкту
Чистий ефект проєкту	249,7	млн грн	Проект є економічно вигідним після покриття витрат
Коефіцієнт вигідності	11,15	раза	Кожна 1 грн витрат може забезпечити 11,15 грн сукупного ефекту
Строк окупності	1,1	місяця	Витрати можуть окупитися протягом початкового періоду практичного застосування

Джерело: складено автором

Таблиця 6.Б – Інтегральна оцінка очікуваного впливу проєкту на контроль митної вартості

Критерій	Базова оцінка	Очікувана оцінка	Зміна	Висновок
1	2	3	4	5
Доказова якість рішень	2	4	+2	Доказовий чек-лист має зменшити кількість рішень із неповним мотивуванням і слабким обґрунтуванням цінових сумнівів
Точність ризик-відбору	3	5	+2	Цифровий ризик-профіль має змістити контроль із масових коригувань на декларації з реальною фінансовою вагою
Єдність практики митниць	2	4	+2	Єдина база цінових відхилень має зменшити різні оцінки подібних товарних операцій у різних митницях
Зменшення спорів	2	4	+2	Скорочення слабо обґрунтованих рішень має зменшити кількість адміністративних і судових оскаржень
Бюджетна результативність	3	5	+2	Точніший відбір ризикових декларацій має підвищити суму донарахувань без збільшення кількості рішень

Продовження таблиці 6.Б

1	2	3	4	5
Моніторинг скасованих рішень	2	4	+2	Постійний аналіз причин скасування має зменшити повторення типових помилок митниць
Середня інтегральна оцінка	2,3	4,3	+2,0	Проект переводить контроль із проблемного рівня до високого рівня керованості та доказової стійкості

Джерело: складено автором